

**ПРИВАТНА УСТАНОВА
ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНО- ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
«БЕЙТ-ХАНА»**

Кафедра педагогіки і психології
Освітній ступінь: «Магістр»
Спеціальність 013 Початкова освіта

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Завідувач кафедри _____

“ _____ ” _____ 2023 р.

**ЗАВДАННЯ
НА МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ СТУДЕНТУ**

Куценко Вікторія Олександрівна

1. Тема дипломної магістерської роботи «Формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи»

Керівник роботи Базилевська Оксана Олександрівна, к.п.н..

затверджені наказом вищого навчального закладу від «___» _____ 2023 р. №

2. Строк подання студентом роботи – 10 грудня 2023 року.

3. Вихідні дані до роботи

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розкрити): Вступ. 1. Теоретичний аналіз проблеми формування креативного мислення молодших школярів. 2. Емпіричне дослідження рівня сформованості креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи. 3. Методичні рекомендації щодо формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи. Висновки.

5. Перелік графічного матеріалу: 1. Етапи формування креативного мислення молодших школярів. 2. Вибірка досліджуваних на базі Криворізької гімназії «Інтелект» Криворізької міської ради 3. Критерії та показники визначення рівнів сформованості креативного мислення молодших школярів. 4.Субтест

«Заверши малюнок». 5. Критерії оцінювання виконання завдання за субтестом 2 «Закінчи малюнок». 6. Результати виконання завдань фіксувались в індивідуальному листі оцінок який представлений у вигляді. 7. Рівні сформованості креативного мислення молодших школярів на початку дослідження. 8. Діаграма рівнів сформованості креативного мислення молодших школярів за результатами експериментальної даних. 9. Рівні сформованості креативного мислення молодших школярів на підсумковому етапі дослідження.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

Пор.№	Назва етапів дипломної магістерської роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми і об'єкта дослідження, розробка завдання і графіка робіт	Січень 2023	
2.	Вибір і опрацювання літературних джерел. Теоретичний розділ роботи	Лютий -Квітень 2023	
3.	Аналіз нормативних та методичних джерел, написання аналітичного розділу роботи	Травень-Вересень 2023	
4.	Написання практичного розділу роботи	Жовтень 2023	
5.	Написання висновків та пропозицій	Листопад 2023	
6.	Підготовка доповіді та ілюстративного матеріалу до захисту роботи	Грудень 2023	

Студент

(підпис)

Куценко В.О.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

Базилевська О. О.

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ЗМІСТ	5
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	9
1.1. Теоретичний аналіз проблеми формування креативного мислення у молодших школярів у науковій літературі	9
1.2. Передумови формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи.....	19
Висновки до розділу I	26
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	29
2.1. Методичний інструментарій та емпіричне дослідження рівня сформованості креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи.....	29
2.2. Аналіз навчально-методичного забезпечення у початковій школі.....	44
Висновки до розділу II.....	50
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	52
3.1. Педагогічні умови в освітньому процесі початкової школи.....	52
3.2. Методичні рекомендації щодо формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи.....	60
Висновки до розділу III	75
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81

ВСТУП

У психоло-педагогічній науці важливе місце відводиться проблемі формування творчої особистості, звідси й велика увага до дослідження феномена креативного мислення молодших школярів, до умов і можливостей її формування й розвитку в умовах освітнього процесу, зокрема в період підготовки школярів до дорослого життя, їх професійного самовизначення, самореалізації у суспільстві.

Актуальність дослідження. Наразі проблема процесу формування креативного мислення молодших школярів цікавить багатьох науковців як в галузі педагогіки, так і в галузі психології в усьому прогресивному суспільстві. Метою освітнього процесу початкової школи є компетентна особистість, що здатна до творення, тому пошуки універсальних засобів розвитку креативності, як необхідної умови для здійснення творчої діяльності. На сьогодні одним з основоположних принципів оновлення змісту освіти стає особистісна орієнтація, що передбачає формування креативного мислення молодших школярів, індивідуалізацію їх освіти з урахуванням інтересів і схильностей до творчої діяльності. Одним із вирішальних чинників розв'язання цих завдань є формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи.

Проблемою формування креативного мислення дітей займалися в різні часи вчені В. Андрущенко, І. Бех, Н. Бібік, І. Зязюн, Н. Лубенець, С. Максименко, А. Сологуб, В. Мадзігон, С. Сисоєва та інші. Загальні основи креативності у своїх роботах висвітлювали Д.Богоявленська, М. Воллах, Дж. Гілфорд, Є. Ільїн, О. Кононко, А. Маслоу, В. Моляко, С. Русова, О. Савченко, В. Роменець, Р. Стернберг, П. Торренс, О. Ярошинська. Розвиток креативного мислення молодших школярів як педагогічна проблема представлена в роботах І. Воронюк, В. Дружиніна, Н. Міщенко, В. Павленко, І. Полякової, І. Станіславчук, В. Фадєєва, І. Шахіної та інших.

Водночас, дослідження формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи залишається недостатньо розкритим у сучасній науці та практиці. Таким чином, розширення відомостей про формування креативного мислення молодших школярів є актуальним напрямком

досліджень, що і обумовило вибір теми дослідження «Формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи».

Об'єкт дослідження – процес формування креативного мислення молодших школярів.

Предмет дослідження – особливості формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи.

Мета роботи полягає в теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні особливостей формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи.

Завдання роботи:

- здійснити теоретичний аналіз проблеми формування креативного мислення молодших школярів;
- проаналізувати та дати визначення поняттю «креативне мислення»;
- визначити передумови формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи;
- емпірично дослідити рівні сформованості креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи;
- розробити методичні рекомендації щодо формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи.

Відповідно до визначених завдань було використано такі **методи дослідження:**

Теоретичні методи: аналіз, вивчення, узагальнення й систематизація наукової літератури з метою визначення актуального стану досліджуваної проблеми.

Емпіричні методи: методика дослідження креативного мислення Дж. Гілфорда та П. Торренса.

Статистичні методи дослідження (кількісний та якісний аналіз даних емпіричного дослідження).

Гіпотеза – довести, що ефективне використання спеціально розроблених методичних рекомендацій та завдань, спрямованих на формування креативного мислення сприятиме їхньому успіхові у навчанні та вихованні.

Наукова новизна: виявлено, систематизовано та теоретично обґрунтовано шляхи формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи.

Апробація матеріалів дослідження. Основні результати магістерської роботи обговорювались на засіданні кафедри педагогіки і психології. Висвітлені у конференціях:

Куценко Вікторія. Формування креативного мислення молодших школярів в навчально-виховному процесі. *Освіта і наука в умовах інноваційного розвитку суспільства: збірник тез доповідей другої Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 жовтня 2023 року, м. Дніпро) / за заг. ред. О.О.Базилевської. Т. В. Мотуз. Дніпро : КЗВО «ДАНУ» ДОР», 2023. С. 209 – 213.*

Куценко Вікторія. Формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи. *Гуманітарно-педагогічна освіта: здобутки, проблеми, перспективи: збірник тез IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) 23 листопада 2023р. м.Дніпро. ПУЗВО Міжнародний гуманітарно- педагогічний інститут «Бейт-Хана».*

Практична значущість одержаних результатів дослідження одержаних результатів дослідження полягає у тому, що матеріали, які представлені в роботі можуть бути використані студентами, викладачами, вихователями, вчителями, психологами, як методичні вказівки для підготовки до участі у науково-практичних конференціях, присвячених темі дослідження.

Емпіричне дослідження проведено на базі комунального закладу освіти «Криворізької гімназії «Інтелект» Криворізької міської ради». Загальну вибірку досліджуваних склали 25 школярів віком від 7 до 8 років (2 класи).

Робота складається із вступу, трьох розділів, списку використаних джерел (95). Зміст викладено на 88 сторінках основного тексту. У тексті роботи представлено 2 рисунки та 7 таблиць.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Теоретичний аналіз проблеми формування креативного мислення у молодших школярів у науковій літературі

Проблема формування креативної особистості є особливо актуальною в нас час, адже саме нині відбуваються суттєві зміни в науці, техніці, інформаційному суспільстві, освіті. На жаль, сучасна школа ще зберігає застарілий підхід до засвоєння знань, де не має місця креативній особистості. З психологічного погляду – креативність у поєднанні з іншими рисами створює справді талановиту, обдаровану, творчу особистість. Тому одним із пріоритетних напрямів політики нашої держави є турбота про обдаровану і талановиту молодь, її творчий, інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток. До цієї проблеми ставилися такі видатні дослідники як вітчизні та зарубіжні науковці: В. Андрущенко, І. Бех, Н. Бібік, І. Зязюн, Н. Лубенець, С. Максименко, А. Сологуб, В. Мадзігон, С. Сисоєва та інші. Загальні основи креативності – Д.Богоявленська, М. Воллах, Дж. Гілфорд, Є. Ільїн, О. Кононко, А. Маслоу, В. Моляко, С. Русова, О. Савченко, В. Роменець, Р. Стернберг, П. Торренс, О. Ярошинська [3, с. 20]. Взаємозалежність між розвитком креативності особистості молодшого школяра та професійної майстерності вчителя досліджували Н. Гузій, М. Костенко, Н. Кузьміна, В. Фрицюк [5, с. 55].

На головну думку Дж. Гілфорда, якого по праву називають «першопрохідцем» в терміні «креативність» психології, було написано 6 публікацій про креативність та значення її. Але в наш час цей термін став предметом широкого наукового пізнання, для молодшого шкільного віку життя. Американський вчений визначив креативність як універсальну пізнавальну творчу здатність і запропонував диференціювати конвергентне і дивергентне мислення.

Конвергентне мислення співвідноситься з інтелектом, який вимірюється за допомогою традиційних психометричних тестів інтелекту. Воно дозволяє вибрати з безлічі альтернативних варіантів єдине вірне рішення.

Дивергентне мислення визначається як розбіжне, що йде в різних напрямках і орієнтоване на пошук всіляких альтернативних рішень. Саме з дивергентним мисленням і пов'язували феномен креативності.

Розвиток креативного мислення молодших школярів як педагогічна проблема представлена в роботах І. Воронюк, В. Дружиніна, Н. Міщенко, В. Павленко, І. Полякової, І. Станіславчук, В. Фадєєва, І. Шахіної та інших.

Низка кваліфікаційних робіт присвячена розвитку креативності учнів початкових класів, зокрема в освітньому процесі (М. Борисьонка, В. Меркотан, А. Петляк, О. Рикова, А. Улащук), на уроках математики (Т. Тимошенко), в образотворчій діяльності (А. Ротар), на уроках літературного читання (О. Шваб) тощо [10, с. 46].

Світ, в якому ми живемо, постійно змінюється. Швидке зростання наукового та технологічного прогресу робить необхідним розвивати та навчати людей з творчим мисленням та здатністю до нестандартного вирішення проблем.

Креативне мислення допомагає людині впоратися з різними життєвими обставинами, а не піддатися їм і дозволяє їй піднятися над ними. Будь-яка людина в процесі свого існування розвиває та виводить креативні здібності та якості, які допомагають їй впоратися з не стандартною ситуацією. У житті є обставини та зміни, з якими потрібно впоратися, людина, яка має креативне мислення, буде готова до цього, оскільки вона постійно контактує із зовнішнім світом і бере участь у ньому. Вона не тільки адаптується до чогось нового, але й бере пряму роль у плануванні та зміні навколишньої реальності. Креативність присутня в більшій чи меншій мірі у будь-якій людині. У житті людини немає ситуації, в якій вона не могла б знайти вихід, побачити нові можливості.

Е. Торренс (1974) визначив креативність як процес прояву чутливості до проблем, дефіциту або дисгармонії наявних знань. Під креативністю Е. Торренс розумів здатність індивіда до загостреного сприйняття недоліків, прогалин у

знаннях, дисгармонії і т. п. вдаючись до метафори, він писав: 32 «креативність – це означає копати глибше, дивитися краще, виправляти помилки, розмовляти з кішкою, пірнати в глибину, проходити крізь стіни, запалювати Сонце, будувати замок на піску, вітати майбутнє» [28].

Е. Торренса, на його думку креативність дуже сильно включає в себе підвищену чутливість до проблем, з його боку дефіциту або суперечливості до знань. Е. Торренс шукав дуже багато часу визначення цієї проблеми різними шляхами:

1. Пошук та рішення цієї проблеми через гіпотезу.
2. Потім перевірку своєї гіпотези на практиці.
3. Сформулював результат рішення своєї гіпотези.

Загалом, поняття креативність означає здатність до творчості в широкому та критичному сенсі слова – це здатність придумати нові ідеї і знайти нетрадиційний план чи спосіб до вирішення завдань, та відмовитися стереотипних способів та засобів мислення інших завдань. Початок формування та розвиток креативного мислення починається з освітнього процесу початкової школи, аж потім може проявитись в житті з часом.

На думку вченого та дослідника О Дусавицький, вважав що «креативність» дуже багато охоплює сукупність розумових і особистісних якостей для необхідних становлення здатності до творчості. Ціликом креативність характеризується в різних сферах життя. Причому, він доказував що навчившись творити в сферах мистецтвах, літератури, та інших життя людини може перенести інший досвід в будь – яку іншу сферу.

Тому, що креативність розглядається як відносно автономна та самостійна, універсальна здатність і тісно пов'язана з творчості. Яка допоможе молодшим школярам у вирішення інших завдань.

Дуже багато зустрічається характеристики з поняттями – «деяка сукупність розумових і особистісних якостей», на наш погляд лягає дуже багато змістовно розмитого чи піддається вимірювання творчості інші визначають, що є потенціал. Який допомагає дитини визначитися в завдань.

Багато було різноманітності визначення в поняття в креативності (як здатність породжувати нові ідеї, нові комбінації, відмовлятися від стереотипних способів мислення, висувати гіпотези і т.д.) в її сумарній характеристиці підкреслюється здатність створювати щось нове, оригінальне.

Креативність у наукових джерелах розглядається як:

- універсальна пізнавальна творча здатність;
- загальна творча здатність (Дж. Гілфорд);
- загальна здатність; властивість (В. Дружинін);
- загальна здатність до творчості (глосарій); психологічна властивість (я.

Пономарьов);

- процес (Л. Пузеп);
- як процес і продукт (Ф. Баррон, С. Тейлор);
- продукт; процес; здатність; риса особистості в цілому (Х. Трик);
- здатність людини; розумовий процес; навик (І. Снегова);
- властивість психіки (І. Киштимова);
- компонент обдарованості (Дж. Рензуллі, Е. Ландау, Н. Лейтес;
- незалежний фактор обдарованості (глосарій).

Ф. Баррон і Д. Харрінгтон узагальнили підсумки дослідження в галузі креативності (1970 - 1980 рр.): дана здатність дозволяє також усвідомлювати нове в побуті, хоча сам процес може носити як свідомий, так і несвідомий характер:

1. Креативність – це здатність адаптивно реагувати на необхідність нових підходів та нових продуктів.
2. Створення нового творчого продукту чимало в чому залежить від особистості творця і сили його внутрішньої мотивації.
3. Специфічними властивостями креативного процесу, продукту і його автора є їх оригінальність, самостійність, валідність, адекватність завданню.
4. «Креативні продукти можуть бути дуже різні за природою: нове вирішення проблеми в математиці, відкриття хімічного процесу, створення музики, картини або поеми, нової філософської або релігійної системи, інновація в юриспруденції, свіже вирішення соціальних проблем та ін.» [26, с. 35].

Тому, що креативність не може існувати тільки як теоретичний конструкт. В галузі психології С. Л. Рубінштейн представляє креативність у якості «діяльності, творення оригінального та нового продукту, що має вплив не лише на творця, але й історію розвитку науки чи мистецтва» [54, с. 345].

Зарубіжні психологи Я. О. Пономарьов та Д. В. Ушаков, відзначають, що «здійснювати творчу діяльності здатна лише особистість, обдарована певними особистісними якостями, визначальними для креативності, яка має чіткий внутрішній план дій, що дозволяє їй асимілювати необхідним чином спеціальні знання у різних областях діяльності» [66, с. 136].

Серед сучасних позицій науковців стосовно природи креативності виділяють два підходи. У межах першого з них креативність розглядають як діяльність, спрямовану на створення нових ідей та цінностей; основу мислення приділяють критеріям об'єктивної новизни та оригінальності. Другий підхід пов'язує творчість із самореалізацією людини в суспільстві, та як потрібно формувати креативне мислення. Отже, креативну діяльність можна охарактеризувати за допомогою таких прикладів: суб'єкт креативності; продукту креативності; умови на життя, у яких проходить процес. Безперечно можна сказати, що центр є креативне мислення, за допомогою якою молодші школярів можуть розв'язувати приклади життя.

Про поняття креативності в педагогіки та психології плані має важливий віковий аспект життя. Щоб зародити первину ступінь креативного мислення, починається в початкових класів. А самий початок починається з ранніх вікових етапах, потім молодших школярів. В старшому віці вона вже буде більшість, як універсальною та специфічною, вона сама зможе виокремлювати предметні спрямованість. Вітчизняний вчений Л. Виготський підкреслював, що творча діяльність робить дитину «істотою, зверненою до майбутнього, творить його і видозмінює своє сьогодення» [28,с. 42].

Деякі дослідники цієї галузі вважають, що креативність та інтелект – це не одне і те ж. Інтелект визначається як здатність збирати дані та застосовувати їх за різних обставин.

Розглядімо докладніші підходи та терміни креативність, креативна поведінка. Людей, що володіють креативністю, прийнято називати креативними особистостями або креативами (креаторами). Судячи з вчених, креатив – творча людина, схильна до нестандартних способів вирішення завдань, здатний до оригінальних і нестандартних дій, відкриття нового, створення унікальних продуктів. У сучасних дослідженнях термін-словосполучення «креативна особистість» в наші часи набуло більшість поширеність і стало популярним визначенням.

Креативна поведінка – це процес спілкування, при якому індивід має справу зі своїм оточенням (зовнішнє спонукання) і з самим собою (активізація власних здібностей як відповідь на зовнішнє спонукання), процес, який триває все наше життя, - підкреслює Т.Капканець [44, с. 40].

Вже як за зазначалося, встановлено зв'язок між інтелектом і творчістю (креативністю): інтелект служить базою креативності. Однак інтелектуал може не проявляти креативної поведінки і не бути творчою людиною.

Креативне мислення. Мислити креативно, на думку Е. Ландау, означає насамперед не критично, «відклавши оцінку», сприймати інформацію і лише потім її зважувати.

Такий спосіб мислення через навчання розвивається в установку, яку можна застосувати в кожній життєвій сфері. На думку одних фахівців, цей вид виховання, яке робить упор на початкову мотивацію до креативності, можливий в будь-якому віці. Інші, навпаки, вважають, що креативність досягає повного розвитку тільки у дорослих, так як вона утворюється у взаємодії вродженої здатності і життєвого досвіду.

Креативне мислення розглядають і як один із проявів креативної установки. Підсумовуючи сказане, логічно припустити, що наукова «багатоликість» креативності – достатня підстава, щоб розглядати її в широкому сенсі як самостійний феномен, а у вузькому розумінні – як загальну здатність до творчості. Креативність заснована на одних і тих же здібностях, але також доповнює їх, оскільки це створює нові зв'язки між отриманими даними. Першим, хто звернув

увагу на вивчення цього питання, був психолог Л. Терстоун, який висунув гіпотезу про розрізнення творчих здібностей та інтелекту. За словами Л. Терстона, творчі здібності проявляються під час «розслаблення», «розсіювання уваги», а не тоді, коли увага зосереджена на вирішенні проблемної ситуації [54, с. 32].

Крім того, думки вчених відрізняються: деякі вважають, що творчість є характеристикою когнітивної сфери, інші шукають її початки в особистій сфері, інші говорять про це як синтез когнітивного та особистого.

Такі різноманітні підходи різних дослідників для розуміння творчості вказують на складність та універсальність цієї концепції: існує стільки ж типів людської діяльності, стільки ж аспектів, скільки людської природи (фізична, психічна, інтелектуальна, соціальна, емоційна тощо), і вони присутні на всіх вікових кроках і у всіх культурах. Ці типи та аспекти відрізняються за ступенем та рівнем.

Безперервність слід шукати в продукті творчості, а не в найкреативнішому процесі. Дж. Гілфорд був одним із перших, хто провів наукові експерименти щодо вивчення творчості шляхом мислення. За словами Дж. Гілфорда, для того, щоб творчо подумати, ми повинні відмовитися від шаблонних способів мислення.

У структурі творчості, за словами Дж. Гілфорда, дивергентне мислення займає важливе місце, що є засобом для самовираження і дозволяє виникати оригінальні ідеї, поставити нові проблеми [52, с. 23].

Конвертоване мислення, на відміну від дивергентного мислення, спрямоване на пошук єдиної правильної відповіді. Вивчаючи на практиці, що мислення розвивається у дітей, психолог дійшов висновку, що конвергент запобігає формуванню креативності дітей молодших школярів.

Послідовник дослідження в галузі творчості Е. Торренс продовжував вивчати творче мислення. За словами Е. Торренса, креативність – це здатність посилити сприйняття недоліків, прогалин у знаннях, дисгармонії тощо. Він розробив тести, з якими людина була звільнена від мислення шаблону, і почала думати творчо, нестандартно. М. Холодна при дослідженні творчості описує її як здатність генерувати багато оригінальних ідей у нерафінованих умовах діяльності [29, с. 43].

Більшість сучасних досліджувачів висвітлюють креативність особистості дитини як психологічну якість, виокремлюючи її сенситивні періоди, тобто певні часові рамки, в межах яких креативність розвивається і найбільше проявляється, за умови сприяння навколишнього середовища.

Психологи стверджують, що найбільше креативність проявляється у дошкільному віці. Тобто на даний сенситивний період, коли дитина пізнає світ та ще немає усталених шаблонів поведінки та достатньої кількості знань про соціум, припадає можливість проявити найвищий рівень креативності.

Ю. І. Салов та Ю. С. Тунніков, вивчаючи дослідження своїх попередників визначили, що креативність – це креативні можливості для людини, які можуть проявлятися в мисленні, почуття, спілкуванні, індивідуальній діяльності людини, що охарактеризується як особистість чи можливо окремі сторони та на продукти діяльності як процес їх створення під час креативного мислення молодших школярів [52, с. 16].

Е. Фромм розуміє творчість як здатність бути здивованим та відомим, щоб знайти рішення в нестандартних ситуаціях, це зосередження уваги на виявленні нового та здатність глибоко усвідомлювати свій досвід. Подібним до цього підходу є варіант визначення творчості, який пропонує Д. Фельдман, котрий характеризує творчість як досягнення чогось значного та нового [26, с. 12].

Вивчення іноземних вчених «креативність» було розділено у вивченні різних аспектів цієї якості: креативність як риса особистості (А. Х. Маслоу, К. Роджерс та ін.), творчість як здатність (К. Сміт тощо), творчість як процес (Р. Torrens, D. Simson, E. Fromm тощо), творчість як продукт (J. Gilford, G. Wallace, S. Mednik, Z. Freud тощо). Так, наприклад, Дж. Гілфорд визначив два типи креативних продуктів: відчутні, визнані культурою та психологічні, що можуть бути не лише відчутним, але й вираженим ідеями. Успішна нова ідея чи продукт буде успішним, коли внутрішній світ людини розширюється і впливає система цінностей усієї культури. Згідно з цим, можна зазначити, що, створюючи творчий продукт, творчість можна розділити на індивідуальну та публічну.

Індивідуальна творчість проявляється з досвіду людини, а публічна спрямована на всю культуру. Наприклад, дитина, яка досягає успіху у тому, що вона ніколи раніше не робила, є індивідуальною, соціально не відновленою, тому так важливо розвивати творчі схильності, щоб в майбутньому вона могла використовувати свої творчі здібності для громадськості.

Не можна не звернути увагу на те, що індивідуальна творчість необхідна для розвитку людини, що, в свою чергу, стимулює її для громадської творчості, що впливає на соціальні процеси. Інший вчений, Е. Торренс, вивчав творчість як творчий процес, що складається з кількох фаз: виправлення цих проблем; пошук їх рішення, гіпотези; і нарешті, формулювання та повідомлення про результат рішення [54 с. 23].

Кожна з цих фаз призводить людину до певного психічного стану, який переживається як напруга, розчарування, радість і в кінцевій фазі як концентрація. Згідно з цим, творчість визначається як вирішення проблем, коли в кожній ситуації для прийняття рішення необхідне креативне мислення.

Серед інших робіт популярними є публікації С. Рубінштейна, який присвятив свою експериментальну роботу вивченню продуктивного творчого мислення та в продовжувати формувати креативне мислення.

У своїх дослідженнях він вважає творчість як творення в діяльності щось нове, оригінальне, яке також включається не лише в історію розвитку самого Творця, але в історії розвитку науки, мистецтва тощо [32, с. 34].

Оригінальна інтерпретація креативності була запропонована Д. Епіфанією, яка вважає її як інтелектуальну діяльність, як здатність виходити за рамки певної ситуації.

Вона не погоджується з думкою Дж. Гілфорда та вважає, що рух думки в різних напрямках не є результатом його руху в широті, а, навпаки, в глибині. За словами Д. Епіфанії, креативне або творче мислення – це логічне мислення, яке розвивається в процесі різних умов. В. Козленко розглядає творчість як потребу в дослідницькій діяльності, яка притаманна кожній людині від народження і проявляється у формі рефлексу [37, с. 4].

Дослідження в галузі творчості тривають. Останні дослідження в галузі творчості дітей, проведених А.Савенков, О. Яковлева, А. Лутва та інші, вважають творчість як знак обдарованості та особисту характеристику. Таким чином, концепція творчості розглядається наукою по-різному, залежно від того, що є в центрі уваги: творча особистість, творчий продукт, творчий процес. Одним із проявів творчого ставлення є творче мислення, тому багато вчених присвятили дослідження в цьому напрямку. Ми «думаємо», коли внутрішня чи зовнішня мотивація дає поштовх нашої уяви; ми «думаємо», коли згадуємо, плануємо, хочемо висловити почуття; ми «думаємо», коли намагаємось вирішити проблему.

Все це – творче мислення, діяльність, реакція на будь який стимул. Тому вчені творчості вважають творчими здібностями, як ознака обдарованості, як творчий потенціал, який покладається у кожну людину, включаючи когнітивні потреби, пороги реагування на новизну та нестандартні ситуації.

Отже, педагогіки та психології визначають, що орієнтир на креативність у роботі вчителя. Вчитель повинен знати як потрібно організувати цілеспрямований педагогічний процес, внести істотні корективи в характер динаміки формування креативного мислення в молодших школярів під час освітнього процесу початкової школи.

Теоретичний аналіз проблеми формування креативного мислення у молодших школярів у науковій літературі дає підстави стверджувати про те, що більшість вчених розглядають креативність як складне інтегративне утворення, що визначає здатність особистості до творчості. У структурі креативності дослідники виділяють різноманітні компоненти, які поєднують мотиваційний аспект (потреби, інтереси, установки, цілі, переконання, прагнення, побажання, мотиви), когнітивний та поведінковий.

1.2 Передумови формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи

Основою для самореалізації творчої особистості потрібно вбачати в розвитку креативного мислення молодших школярів. Особлива роль у цьому процесі належить початковій ланці навчання, де цілеспрямовано виявляються та розвиваються здібності дитини, формуються вміння та бажання вчитися, створюються умови для її самовираження в різних видах діяльності. Адже зараз, як ніколи, нашій країні потрібні люди, здатні приймати нестандартні рішення, які вміють творчо та креативно мислити.

На жаль, досить часто навчання зводиться переважно до запам'ятовування та відтворення прийомів, типових способів розв'язування задач.

Монотонне, шаблонне повторення одних і тих же дій відволікає бажання вчитися. Діти втрачають радість відкриття нових знань і поступово втрачають здатність до творчості.

Формування креативного мислення молодших школярів має свою специфіку на кожному віковому етапі розвитку особистості, причому впливають на її динаміку найрізноманітніші фактори, які, в різних періодах можуть набувати першочергового значення.

Для молодшого шкільного віку суттєвими є чинники організації навчально пізнавальної активності школярів, особливості мікросередовища, а саме: характер комунікації вчителя з учнями, стиль сімейного виховання, статусна побудова групи та ін.

Грунтовні зміни, які стосуються особистості учня молодшого шкільного віку, підтверджують широкі можливості розвитку особистості на цьому віковому періоді. Протягом цього етапу на новому рівні здійснюється розвитку учнів як активних суб'єктів, які пізнають навколишній світ і самих себе, які здобувають власний досвід життя в дорослому світі.

Молодший шкільний вік має велике значення для формування креативного мислення, адже початок системної навчальної діяльності є оптимальним періодом для цілеспрямованого розвитку креативних особистісних якостей.

Оскільки для молодших школярів шаблонні, стереотипні форми мислення та дій ще не стали домінуючими, стає можливим інтенсивне засвоєння ними креативних способів діяльності, складних мисленнєвих операцій і форм поведінки, які вимагають творчої діяльності.

Молодший шкільний вік – сенситивний період для розвитку креативності учнів, оскільки є періодом бурхливих процесів перетворень у фізіології й психіці особистості [15, с. 42].

Молодший віком в мислення є сенситивним періодом:

- для формування мотивів навчання, розвитку стійких пізнавальних потреб та інтересів;
- розвитку продуктивних прийомів і навичок навчальної роботи, вміння вчитися;
- розкриття індивідуальних особливостей і розвитку здібностей;
- розвитку навичок самоконтролю, самоорганізації та саморегуляції;
- становлення адекватної самооцінки, розвитку критичності щодо себе та інших;
- засвоєння соціальних норм, морального розвитку;
- розвитку навичок спілкування з однолітками, встановлення міцних дружніх зв'язків» [25, с. 41].

Навчання творчо діяти для молодшого школяра аналогічне навчанню читати, писати, рахувати.

Готовність учнів до пошуку нового, невідомого, бажання діяти, висока адаптивність знаходити підтвердження в технологіях: розвивального навчання (В. Давидов, Д. Ельконін, Л. Занков) творчої самореалізації особистості (І. Волков, Є. Ільїн), проектною (Дж. Дьюї), інтерактивної (О. Пометун).

Розвиток мислення учнів відбувається на всіх етапах шкільного навчання, разом з тим найдоцільніше вчити креативи мислення школярів із раннього віку,

оскільки у початковій школі діти опановують способами навчальної діяльності, прийомами вирішення навчальних завдань, якими користуються надалі.

Розвитку мислення особистості у процесі навчання сприяють властиві молодшим школярам відкритість до всього нового, допитливість, емоційність, цілісність сприйняття, яскрава уява, образність мислення, активне ставлення до дійсності, що їх оточує.

Ключова роль формування креативного мислення молодших школярів належить школі й учителям початкових класів.

Сучасні науковці, досліджуючи феномен креативності, висловлюють думку, що креативність розкривається в процесі суб'єкт взаємодії, тобто взаємодії, яка відбувається під час освітнього процесу між учнями, між учнем та вчителем.

Зокрема, на думку В. В. Павленко та Є. Л. Яковенко, «...креативність – це презентація своєї індивідуальності іншому» [46, с. 147].

Передусім для сучасного педагога важливим є вміння бачити в своїх учнях потенційні креативні можливості, створювати необхідні умови для корекції процесу розвитку креативності та розвивати здатність дітей з особливостями психофізичного розвитку виходити за межі даної ситуації, приймати нестандартні та оригінальні рішення, які б були ефективними.

Під креативними здібностями молодшого школяра розуміємо комплекс індивідуально-психологічних особливостей, що обумовлюють здатність учня успішно здійснювати навчально-творчу діяльність. Вони розкриваються і розвиваються в процесі цієї ж навчально-творчої діяльності.

Т. Воробйова визначає компонентний склад креативних здібностей дітей початкової школи: продуктивна уява, креативне мислення (поєднання елементів творчого й критичного мислення), інформаційна грамотність [43. с.4].

Компонентний склад креативного мислення у сучасній психолого-педагогічній літературі тлумачиться неоднозначно. На думку вчених основними креативними здібностями учнів, які можуть бути розвинені в процесі навчання є креативний інтерес, креативне мислення, уява й інтуїція; енергопотенціал, психомоторика, мислення, уява та почуття [48, с.1].

Систематизація матеріалів досліджень провідних вітчизняних і зарубіжних учених дала змогу визначити структурно-компонентний склад креативності учнів, які можуть бути оптимально розвинені в процесі навчання:

1. креативне мислення,
2. креативна уява,
3. креативна грамотність.

Вони тісно пов'язані між собою і можуть розвиватися в процесі навчально-творчої діяльності одночасно.

Креативна уява є одним із найбільш важливих компонентів здібностей особистості, особливо в дитячому віці. Креативна уява визначається, насамперед, володінням такими вміннями, як створювати нові образи; встановлювати нові зв'язки між об'єктами, явищами, поняттями тощо.

Креативне мислення визначає творчу спрямованість усіх видів діяльності учнів. Креативне мислення – це здатність до генерування нових і вдосконалення вже існуючих ідей, пошук альтернативних шляхів вирішення завдань.

Отже, креативне мислення дитини є сприятливим інтегруючим чинником її соціалізації, оскільки соціальна діяльність дитини, яка є вирішальною – визначальною під час її соціального дорослішання, в своїй основі має творчий характер.

Під час засвоєння досвіду суспільного життя дитина переживає кожний етап цього процесу як суб'єктивне відкриття та створення власного соціального простору. Креативне мислення як когнітивний аспект творчої діяльності є постійним супутником та передумовою гармонійного розвитку людини впродовж усього її життя, забезпечуючи вміння особистості аналізувати проблеми, встановлювати причинно – наслідковими зв'язками, робити пропозиції прогнозуючого характеру, виявляти та формулювати суперечності, досягати результат із меншими енерговитратами та більшою радістю, розуміти «множинність» першопричин і наслідків ситуацій, учинків, рішень тощо.

Креативна грамотність полягає у володінні базовими прийомами пошуку, аналізу, продуктивного опрацювання інформації, від якої залежить ефективність

творчої діяльності. Для оптимального розвитку креативності слід створити умови. Створення даних умов залежить від учителя. Але роль вчителя у даному процесі не обмежується лише створенням психологічного клімату. Вона полягає ще й у тому, щоб активно допомогти дитині у формування креативного мислення.

Поняття «умова» нами розглядається як необхідна обставина, яка уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє розвитку чомусь, у нашому дослідженні, формування креативного мислення [10, с. 41].

Аналіз значної кількості джерел свідчить, що під здібностями розуміють синтез властивостей, що зумовлюють успішне виконання нею діяльності, зокрема креативної. Вони розвиваються на основі вроджених задатків індивіда у певному освітньому середовищі [43, с.7].

Саме в початковій школі мають бути створені сприятливі умови для всебічного розвитку учнів, розкриття їх нахилів і здібностей.

Узагальнення результатів аналізу багатьох джерел дозволило визначити педагогічні та психологічні умови, сприятливі для формування креативного мислення в молодшого шкільного віку.

Серед них внутрішні умови:

1. психофізіологічні надбання (розвиток мовлення, сформованість наочно-образного, образно-схематичного, логічного мислення, достатній рівень розвитку творчої уяви, довільної уваги, образної та смислової пам'яті);
2. соціальні надбання (готовність до впливів дорослих; засвоєння норм і правил поведінки; оволодіння способами навчання, пізнання навколишнього світу);
3. інтелектуальний, практичний та емоційний досвід.

Також серед зовнішні умови:

- створення в класі креативного освітнього середовища для діяльності молодших школярів;
- системне використання вчителем інтерактивних, пошукових і дослідницьких методів навчання; розвиток самостійності учнів у креативній діяльності;

- наслідування учнями креативної діяльності вчителя; соціальне оточення (сімейне).

Створення в класі креативного освітнього середовища передбачає:

- виховання в учнів поваги до почуттів та емоцій іншої людини;
- надання можливості креативного розвитку.

Результатом створення креативного освітнього середовища є розвиток особистісних якостей, необхідних для творчої діяльності учнів.

Істотною умовою розвитку креативності учні у навчально-виховному процесі є розвиток самостійності, оскільки творча діяльність людини передбачає самостійне створення нових, оригінальних продуктів.

Центральне місце в творчості слід надати самостійній продуктивній діяльності учнів, спрямований на отримання нового результату.

Щодо учнів початкових класів, то їх інноваційна діяльність повинна бути спрямована не стільки на технічні рішення, як на вирішення реального завдання:

- складання прикладів завдань, загадок;
- формування вихідної гіпотези;
- створення казки, метафори, прислів'я;
- розробка фізичної або навчальної гри;
- опис нових властивостей об'єкта та його практичного застосування;
- оцінка варіантів завдання;
- генерація шляхів вирішення технічних і соціальних проблем;
- виробництво іграшок, рукоділля, шкільних посібників і т.д. [48, с. 36].

Важливу роль у розвитку креативності у освітньому процесі початкової школи відіграє наслідування учнями креативної діяльності вчителя.

Педагог повинен володіти такими креативними можливостями: креативною уявою й мисленням, розвиненими почуттями та високим рівнем працездатності.

На основі здійсненого аналізу у психолого-педагогічній літературі виокремили етапи формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи, які представлені у вигляді таблиці 1.1.

Етапи формування креативного мислення молодших школярів

Етапи формування креативного мислення молодших школярів		
Перший етап	Виявлення цікавості	Полягає у стимулюванні цікавості дитини. Важливо сприяти її зацікавленню різними предметами, явищами та ідеями. Це можна зробити через показ відео, презентацій або проведення цікавих експериментів. Ставте запитання та підтримуйте дитину у висловлюванні власних думок і ідей.
Другий етап	Стимулювання уяви	Спрямований на розвиток уяви дитини. Заохочуйте її створювати власні історії, малюнки та конструкції. Подавайте їй різні завдання, які вимагають творчого мислення і розвивають фантазію.
Третій етап	Формування креативного мислення	Дитина вчиться застосовувати свої творчі навички до різних ситуацій. Заохочуйте її думати нестандартно, шукати неочікувані рішення та виходи із складних ситуацій.
Четвертий етап	Реалізація творчого потенціалу	Передбачає практичне використання креативного мислення молодшим школярем. Згуртовувати дітей в команди для спільної роботи над проектами і завданнями, які вимагають розвитку творчих здібностей. Допомогати дітям зрозуміти, що їх ідеї і рішення можуть бути використані і впроваджені у реальному житті.

За допомогою цих етапів молодші школярі будуть в гарному розумінні активно розвивати своє креативне мислення та думатимуть інноваційно у різних сферах життя.

На основі наукових підходів вчених (В. Клименко, І. Лернер, В. Сухомлинський, Н. Юхимчук та інші) з'ясовано, що повноцінний розвиток креативності потрібно починати з молодшого шкільного віку, який є найбільш сприятливим для їхнього розвитку, позаяк саме в цей період відбувається становлення новоутворень, що визначатимуть творчий успіх неспіх дорослої людини. Домінуючою функцією в молодшому шкільному віці стає мислення.

Дотримання цих вимог у поєднанні з відповідною розвивальною атмосферою в класі, де вчитель є координатором уроку, готовий допомогти кожній дитині, зміцнює віру в можливості учнів.

До складових креативного мислення викладання відносимо:

- подача сучасного навчального матеріалу в широкому контексті;
- використання метафор, аналогій для встановлення міжпредметних зв'язків;
- часта зміна видів діяльності;
- варіювання темпу викладання;
- демонстрація впевненості;
- заохочення учнів до активної;
- емоційної взаємодії [46, с. 9].

Перспектива подальшого дослідження полягає у з'ясуванні можливості сприяння результативності навчальної діяльності за умови розвитку різних властивостей креативного мислення у дітей молодшого шкільного віку.

Висновки до розділу I

У першому розділі кваліфікаційної роботи ми здійснили теоретичний аналіз зарубіжних та вітчизняних підходів до проблеми формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи. Проаналізували передумови формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи та виокремили етапи формування креативного мислення.

Перший етап. Виявлення цікавості. Полягає у стимулюванні цікавості дитини. Важливо сприяти її зацікавленню різними предметами, явищами та ідеями. Це можна зробити через показ відео, презентацій або проведення цікавих експериментів. Ставте запитання та підтримуйте дитину у висловлюванні власних думок і ідей.

Другий етап. Стимулювання уяви. Спрямований на розвиток уяви дитини. Заохочуйте її створювати власні історії, малюнки та конструкції. Подавайте їй різні завдання, які вимагають творчого мислення і розвивають фантазію.

Третій етап. Формування креативного мислення. Дитина вчиться застосовувати свої творчі навички до різних ситуацій. Заохочуйте її думати нестандартно, шукати неочікувані рішення та виходи із складних ситуацій.

Четвертий етап. Реалізація творчого потенціалу. Передбачає практичне використання креативного мислення молодшим школярем. Згуртовувати дітей в команди для спільної роботи над проектами і завданнями, які вимагають розвитку творчих здібностей. Допомогати дітям зрозуміти, що їх ідеї і рішення можуть бути використані і впроваджені у реальному житті.

Аналіз наукових джерел із досліджуваної проблеми показав, що формуванню креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи сприяють властиві молодшим школярам відкритість до всього нового, допитливість, емоційність, цілісність сприйняття, яскрава уява, образність мислення, активне ставлення до дійсності, що їх оточує.

Ґрунтуючись на результатах наукових досліджень вчених ми теоретично обґрунтували поняття «креативне мислення», як здатність молодшого школяра аналізувати, оцінювати інформацію, самостійно обирати оптимальні шляхи вирішення завдань. Одже, креативне мислення – це здатність до генерування нових і вдосконалення вже існуючих ідей, пошук альтернативних шляхів вирішення завдань.

Наступне завдання магістерської роботи полягає у емпіричному дослідженні сформованості креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

2.1. Методичний інструментарій та емпіричне дослідження рівня сформованості креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи

Методологія та методика дослідження вимагали від нас урахування різнобічних факторів педагогічного впливу залежно від сформованості креативного мислення кожного учня.

Стосовно методології наукових досліджень ми вбачаємо слушною думку видатного зарубіжного вченого-педагога П. Торренса, який наголошував на тому, що ключовою вимогою до сучасних педагогічних досліджень має бути методологічна повнота і достатність, тобто застосування різних типів і рівнів методологічного аналізу. Власне йдеться про те, що, методологія формування креативного мислення на методах, шляхах дослідження істинного і практично ефективного знання, а, отже, здійснюючи педагогічні дослідження, необхідно орієнтуватися на методологічні принципи і конкретно-наукові форми їх прояву згідно з теоретичною позицією дослідника.

Методологія дослідження проблеми формування креативного мислення молодших школярів ґрунтується на засадах: загальних положень теорії розвитку особистості, теорії пізнання, її основних методологічних принципах – системності, розвитку, науковості, всебічного вивчення явищ і процесів, їх взаємозв'язку та взаємозумовленості; принципів цілісності дослідження та комплексного використання відповідних методів дослідження; концептуальних положень відносно різних аспектів теорії креативності; оптимального використання багатьох відомих методологічних підходів та необхідних для дослідження принципів діалектичного зв'язку об'єктивних і суб'єктивних факторів креативного мислення

молодших школярів освітньому процесі початкової школи, й цілісності та комплексного використання відповідних методів дослідження.

Діагностика рівня сформованості креативного мислення молодших школярів є важливим інструментом для визначення їхньої здатності до творчості та інноваційного мислення. Для проведення такої діагностики використовуються різні методики та інструменти, які дозволяють оцінити креативність учнів.

Одним з найпоширеніших методів є використання тестів на креативне мислення. Такі тести мають завдання, що вимагають учнів застосовувати нестандартний підхід до розв'язання проблеми або задачі. Це може включати здатність до уяви, генерації нових ідей, оцінки альтернативних рішень та розв'язання проблем.

Крім тестів, також використовуються інші методи діагностики, такі як аналіз творчих завдань, портфоліо, спостереження за активністю учнів під час творчих процесів тощо. Важливо зазначити, що ці методи не є однозначними та повинні бути використані в комплексі для отримання більш повної карти сформованості креативного мислення учнів. З метою діагностики рівня сформованості креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі, підібрано діагностичний інструментарій, який враховує індивідуальні психологічні особливості дітей, відповідно до формування креативного мислення.

Емпіричне дослідження було проведено нами на базі комунального закладу освіти «Криворізької гімназії «Інтелект» Криворізької міської ради». Загальну вибірку досліджуваних склали 25 школярів віком від 7 до 8 років (2 класи). Кількість учнів в експериментальній групі – 15 (2-Б клас (ЕГ)), та в контрольній групі – 10 (2-А клас КГ), що представлено в таблиці 2.2.

Вибірка досліджуваних

На базі Криворізької гімназії «Інтелект» Криворізької міської ради
Загальну вибірку досліджуваних склали 25 школярів віком від 7 до 8 років (2 класи)
2-А клас – контрольна група (КГ) (10 дітей)
2-Б клас – експериментальна група (ЕГ) (15 дітей)

Проведена дослідно-експериментальна робота інтегрувала три взаємопов'язаних етапи, а саме: підготовчий (теоретичний), основний (експериментальний) і підсумковий (узагальнюючий).

Кожен даних етапів мав свої цілі, зміст та особливості, зокрема:

1. на першому теоритичному етапі було здійснено теоритичний аналіз наукових літературних джерел у психолого – педагогічній галузі проблеми дослідження а також визначено погляди дослідників щодо даного питання, підбрано методичний інструментарій вивчення рівня сформованості креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи;

2. на другому експериментальному етапі нами було безпосередньо проведено емпіричне дослідження з вивчення рівня сформованості креативного мислення молодших школярів;

3. на третьому узагальнюючому етапі нами було продемонстровано необхідність впровадження рекомендацій щодо педагогічних умов формування креативного мислення моодших школярів на практиці педагогічної діяльності закладів середньої освіти.

Для визначення рівня сформованості креативного мислення молодших школярів ми виокремили критерії та показники оцінювання які представлені в таблиці 2.3, які допоможуть визначити, наскільки учень здатен генерувати нові та

оригінальні ідеї, застосовувати нестандартні підходи та розширювати свої знання та розум.

Таблиця 2.3

Критерії та показники визначення рівнів сформованості креативного мислення молодших школярів

№	Критерії	Показники
1.	Легкість та швидкість мислення	здатність до породження великої кількості ідей (асоціацій, образів)
2.	Гнучкість мислення	здатність змінювати своє мислення або підходи до розв'язання завдань
3.	Розробленість (ретельність, деталізація образів)	здатність до винахідництва, конструктивної діяльності
4.	Оригінальність	здатність учнів створювати нові, унікальні ідеї або рішення

Зокрема нами було запропоновано систему методів і прийомів формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі, обґрунтовано організаційно-педагогічні умови розвитку креативного мислення учнів в освітньому процесі початкової школи та охарактеризовано педагогічні умови формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи.

До емпіричного експерименту були долучені учні 2 класів. Криворізької гімназії “Інтелект” Криворізької міської ради. Збір фактичних показників здійснювався у наступній послідовності:

- знайомство, налагодження контакту;
- співбесіда з молодшими школярами;
- організація самого дослідження (проведення запропонованої методики);

— заповнення протоколів дослідження та обґрунтування висновків.

В ході дослідження серед психодіагностичного інструментарію нами обрано тест креативного мислення П. Торренса, який було адаптовано до вікової категорії молодшого шкільного віку. Даний тест розроблений американським психологом П. Торренсом в 1962 р., і призначений для дослідження з формування креативного мислення у молодших школярів, починаючи з дітей дошкільного віку (5-6 років).

Мета, яку ставив П. Торренс – одержати модель креативних процесів, яка б відображала їх природну складність. В основі даного методу лежить спроможність до дивергентного мислення (Д. Гілфорд), а саме до трансформацій, перетворень і створення асоціацій, здібність продукувати нові ідеї тощо. Важливою умовою педагогічної діяльності є створення зацікавленості і доброзичливої співпраці на уроці, активне залучення до парної і групової, індивідуальної роботи. Таке поєднання дозволяє навчити дитину слухати не тільки вчителя, а і своїх однокласників. Спілкування з однолітками набагато простіше для дитини, ніж спілкування з дорослими. Діти тренуються в мистецтві слухання спочатку у своїй маленькій компанії, а вже потім відважуються постати перед усім класом.

Доводиться відмовлятися від звички працювати з дітьми «фронтально», звертаючись одразу до всіх і ні до кого персонально.

12 тестів креативної продуктивності поєднані у вербальну, образотворчу і звукову складові. Перша визначається як вербальне креативне мислення, друга складова – образне креативне мислення, третя – словесно звукове креативне мислення. Опитувальник містить собі субтест «Заверши малюнок». В результаті було виявлено такі «Швидкість», «Оригінальність», «Розробленість», «Гнучкість».

Проте для учнів початкової школи нами було використано лише субтест «Заверши малюнок». (див. рисунок 2.1.)

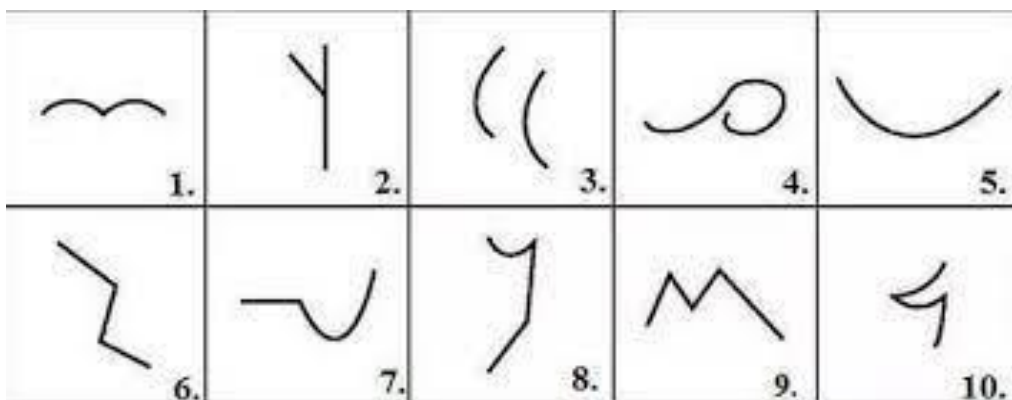

Рис. 2.1 Субтест «Заверши малюнок».

Тест допускає перспективу різноманітних варіантів і модифікацій.

Охарактеризуємо етапи тестування молодших школярів за «класичним варіантом» тесту П. Торренса, адаптованого для даного вікового періоду.

1. Підготовка до тестування.

Перед ознайомленням учнів молодшого шкільного віку з даним тестом зауважувалися наступні аспекти роботи.

1) Не можна вносити ніякі зміни і доповнення у зміст тестів. Навіть незначні «імпровізації» в настановах потребують поновленої стандартизації та валідизації тесту. Не варто збільшувати час на виконання роботи молодшими школярами, оскільки нормативні показники відповідають визначеному ліміту часу.

2) У процесі тестування учнів початкової школи слід створити придатну емоційну атмосферу. Не варто вживати слова «тест», «перевірка», «іспит», оскільки неспокійна, насторожена ситуація може заблокувати свободу креативних проявів. Тестування варто проводити у формі захоплюючої гри, привабливих завдань, в умовах допитливості дітей, стимулювання пошуку альтернативних відповідей.

3) Щодо оптимальних розмірів групи, то кількість досліджуваних не повинна переважати 25 респондентів. Для учнів початкової школи розмір груп варто дещо зменшити, приблизно до 15-20 осіб.

4) Час на виконання тесту передбачено 30 хвилин. Для тестування дітей початкової школи зважаючи на підготовку, читання власне інструкцій, припустимі питання, слід відвести 45 хвилин.

5) Якщо у процесі інструктажу у дітей виникнуть запитання, потрібно відповісти на них повторенням інструкції, проте більш доступними словами. Слід уникати таких прикладів, які б містили можливі відповіді зразки, що може призвести до зниження оригінальності та кількості відповідей.

Обробка Результати дослідження школярів 2 класу за методикою П. Торренса

Метою даного анкетування є оцінка рівня сформованості загальних креативного мислення школярів. На виконання відводиться 30-40 хвилин, цього часу достатньо щоб дитина змогла адекватно сприйняти та зрозуміти питання й дати на нього відповідь.

Методика проведення анкетування передбачає отримання учнями інструкції та карток із запитаннями, де вони і будуть проставляти відповіді. Серед тестового матеріалу нами були обрані простий олівець та тестовий бланк, який містив десять квадратів із зображенням графічних контурів різноманітної форми.

Перш ніж показувати дітям тестові бланки із завданнями, ми намагалися роз'яснити учням, які перед ними стоять завдання, чим спровокувати появу у них інтересу до виконуваних завдань і мотивувати до їх виконання.

З цією метою ми використовували текст: «Діти! Ви отримаєте велике задоволення від майбутньої роботи. Ця робота допоможе нам дізнатися, наскільки добре ви вмiєте вигадувати нове і вирішувати різні проблеми. Вам буде потрібно вся ваша увага і уміння думати. Я сподiваюся, що ви дасте простiр своїй увазі і вам це сподобається».

Далі молодших школярам було запропоновано інструкцію: «На цих аркушах намальовані незакінчені фігурки. Якщо додати до них лінії, вийдуть цікаві предмети або сюжетні картинки. Спробуйте придумати такі картинки або історію, які ніхто більше придумати не зможе. Зробіть її цікавою, додайте до неї нові ідеї.

Придумайте цікаву назву для картинки і напишіть її внизу цієї картинки. (Якщо діти засмучені, що не встигають закінчити завдання, слід сказати: Ви всі працюєте по-різному.

Деякі встигають намалювати всі малюнки швидко, а потім повертаються до них і додають деталі. Інші встигають намалювати лише кілька, але з кожного малюнку створюють складні розповіді. Продовжуйте працювати так, як більше подобається, як зручніше)».

Не зважаючи на те, що під час інструктажу було вказано, що завдання складаються з двох сторінок, деякі школярі забувають про другу сторінку. Саме тому варто нагадували про наявність другої сторінки із завданнями. Після закінчення виділеного часу ми зупинили роботу. Якщо учні не встигли вказати назви до своїх малюнків, ми намагалися з'ясувати їх відразу ж після завершення тестування.

Педагогічне спостереження виявило, що молодші школярі експериментальної та контрольної груп проявляють інтерес до різних видів тестувальних та опитувальних питань, а активному формі багато було запровано креативні ігри (80%). При цьому було виявлено, що дівчата більшість люблять робити креативні ігри, а хлопці дуже сильно любляють робити по методиці Торенса завдання. Проте 20% дітей експериментальної та контрольної групи не хотіли робити завдання та уважно розглядати, це можливо зв'язок із природнім явище чи психолого – педагогічній ступені.

У процесі обробки даних констатувального експерименту зважалося на те, що причини як низьких, так і високих показників молодших школярів відповідно до окреслених вище параметрів креативності можуть бути різноманітними.

Наприклад, низькі коефіцієнти за чинником «швидкість» можуть бути пов'язані з високим рівнем деталізації, розробленості ідеї; високі показники за даним фактором можуть вказувати на імпульсивність або поверховість мислення.

Низький рівень за чинником «гнучкість» може свідчити про низьку інформованість, слабку мотивацію або ригідність мислення. Надто високий показник має теж «негативний відтінок», адже може свідчити про неспроможність дитини до єдиної лінії в мисленні. Високий показник оригінальності іноді визначається у дітей.

Саме тому у процесі обробки даних емпіричного дослідження суттєвим був не тільки кількісний результат, а й причини, що спричинили таких результатів. (див. таблиця 2.4.)

Таблиця 2.4

Критерії оцінювання виконання завдання за субтестом 2
«Закінчи малюнок».

Субтест 2 «Закінчи малюнок»		
Швидкість	Даний показник характеризується за підрахунком кількості завершених фігур.	Максимальний бал становить 10.
Гнучкість та розробленість	Характеризується кількістю різноманітних категорій відповідей. З метою визначення таких категорій нами використовувалися і самі малюнки, і їх назви (що іноді не збігається).	Відповідно до частоти одноманітних відповідей у процесі обробки нами використовувалася шкала від 0 до 5 балів.
Оригінальність	визначається тим, наскільки часто зустрічається зображення певних предметів чи сюжетів у межах вибірки.	Відповіді, які зустрічалися в 5% і більше випадках, отримували 0 балів.

Аналіз відповідей засвічив, що у дітей існує певний інтерес до креативного мислення були непрямі та прямі відповіді, наприклад «крапля», «груша», «яйце». Відповіді, які зустрічалися в 4,00-4,99% випадках, оцінювалися 1 балом, в 3,00-3,99% – 2 балами, в 2,00-2,99% – 3 балами, в 1,00-

1, 99% – 4 балами. Решту відповідей отримували 5 балів. Відповіді, що не відповідали завданню, коли малюнок не пов'язаний з кольоровою фігурою, не зараховувалися взагалі.

У процесі оцінювання ретельності розробки бали нараховувалися за кожну важливу деталь (істотну ідею), які доповнювали первинну фігуру, як в межах її контурів, так і за її межами. При цьому головна найпростіша відповідь повинна була бути важливою, позаяк її розробленість не оцінювалася. 1 бал давався за кожен суттєвий штрих загальної відповіді (при цьому кожен клас деталей оцінювався один раз і при повторі не враховувався):

- колір, якщо він доповнював провідну ідею;
- штрихування (проте не за кожну лінію окремо, а ідею в цілому);
- прикраса, якщо вона має підставу;
- кожна модифікація оформлення (крім кількісних повторень), яка є значимою по відношенню до провідної ідеї;
- кожна подробиця у назві, що є понад необхідною.

Якщо лінія розділяла малюнок на дві окремі важливі частини, то бали підраховувалися в обох частинах малюнка. Якщо лінія позначала конкретний предмет (пояс, шарф ...), то вона оцінювалася одним балом.

Належність кожного конкретного малюнка до певного класу встановлювалася лише при аналізі результатів на вибірці випробовуваних. Для виконання цього завдання були проаналізовані всі малюнки по кожній з незавершених фігур.

Категорія відповідей являє собою ті аспекти навколишнього світу, які відображають в своєму малюванні випробувані (наприклад, тваринний світ, взуття, одяг, їжа і т.д.), більш прийнятно використовувалася при визначенні гнучкості мислення: чим більша кількість категорій використовується, тим більше виражена здатність переходити від одного аспекту до іншого.

Необхідно відзначити також, що категорія малюнка не тотожна його назві. Малюнки, що відносяться до однієї категорії, можуть мати різні назви і навпаки. Малюнки дітей з однією і тою ж назвою «посуд»: але в одному випадку незавершена фігура зображує чашку, в іншому – глечик, а в третьому – взагалі шафа, з стоїть в ній посудом.

Таким чином, при аналізі нами враховувався і характер зображення, те якою саме деталлю загального малюнка ставала незавершена фігура, той «ракурс», який характерний для даного типу домальовування.

Ми згодні з думкою С. Понасенкова в тому, що назва є несуттєвою при діагностиці невербальної креативності. Назви використовувалися лише для розуміння змісту малюнків.

Безумовно, для кожної «незавершеної фігури», існує ряд типових варіантів завершення.

Для наших вибірок типовим стало зображення різних букв і цифр: такі малюнки мають індекс оригінальності «0», тобто зустрічаються частіше, ніж в 5% випадків. Це пояснюється тим, що в період навчання в початковій школі дитина активно опановує букви і цифри – життєвий досвід, безсумнівно, позначається на характері виникаючих образів уяви. Наведений приклад є наочною ілюстрацією першого закону, якому підпорядковується діяльність уяви.

Антиподами типових малюнків є малюнки унікальні, тобто такі, які зустрічаються тільки один раз. Наприклад, дорога в майбутнє для 3, 6 і 9 малюнків, причому об'єднання декількох фігур в один малюнок дозволяло нарахувати додаткові бали за оригінальністю; лижі з палицями (11 малюнок), медалі чемпіонів (8 фігура) і т. д. всього лише у 10,3% учнів з усієї вибірки були виявлені унікальні малюнки. 4% малюнків були нерелевантними (не був включений вихідний елемент). Одна дитина не впоралася із завданням: і після повторного тестування всі малюнки представляли собою нерозбірливі лінії. Максимально зафіксований бал за швидкість мислення за даною методикою – 12 (втім, тут він не дуже

інформативний, тому що в даному випадку діти мали достатню кількість часу для завершення всіх фігур).

Максимальне значення гнучкості дорівнює 12 балам (дитина використовує для всіх малюнків різні категорії, жодна з яких не повторюється), мінімальне дорівнює 2 балам.

На основі результатів здійсненої діагностики можна зробити висновки, що існують відмінності у рівнях сформованості креативного мислення між молодшими школярами 2 класів. Так, діти 2 класу контрольної групи характеризуються вищим рівнем розвитку креативного мислення. Також в учнів початкової школи виявлено відмінності у структурі чинників креативності.

Відповідно, респонденти 2 класу експериментальної групи характеризуються такими якостями мислення, як гнучкість, швидкість та розробленість та переважають такі характеристики креативного мислення, як швидкість, оригінальність та гнучкість.

Таким чином, повертаючись до кількісної обробки результатів дослідження, ми можемо констатувати невисоку сформованість креативного мислення учнів в період навчання в початковій школі. Це пояснюється тим, що в молодшому шкільному віці йде інтенсивний розвиток мислення від наочно-образного до словесно-логічного.

Формується поняття, змістом яких виступають найбільш істотні ознаки предметів і їх відносини. Зміст навчальної діяльності і сам навчальний процес сприяє розвитку словесного мислення. Організація навчальної діяльності має великий вплив на розвиток тільки мовної функції. У цьому, на наш погляд, полягає один з недоліків в організації навчальної діяльності на даному віковому етапі. Необхідно не виключати з навчального процесу такі види діяльності як гра, малювання, ліплення, словом, все те, що сприяє розвитку невербальної креативності; гармонійний розвиток особистості є пріоритетним на даному етапі розвитку нашого суспільства.

У процесі дослідження були отримані результати, що характеризують особливості розвитку креативності, а саме компонентів її складових.

Результати дослідження показали, що учні 2 класів виконують експериментальні завдання з різним ступенем продуктивності. Здійснюючи аналіз результати дослідження молодших школярів 2 класів за методикою П. Торренса, ми відмітили, що показники розподілилися наступним таким чином.

Таблиця 2.6

Рівні сформованості креативного мислення молодших школярів на початку дослідження

Показники	Рівні					
	Низький		Середній		Високий	
	(%)		(%)		(%)	
	ЕК	КГ	ЕК	КГ	ЕК	КГ
Швидкість мислення	23, 0	29, 0	52, 0	44, 0	25, 0	27, 0
Гнучкість мислення	22, 0	23, 0	53, 0	51, 0	25, 0	26, 0
Оригінальність мислення	27, 0	28, 0	68, 0	68, 0	5, 0	4, 0
Розробленість мислення	29, 0	30, 0	59, 0	57, 0	12, 0	13, 0
Узагальнений показник	25,3	27,8	58, 0	55, 0	16, 8	17, 5

Аналіз отриманих даних проведеного емпіричного дослідження визначення рівня сформованості креативного мислення молодших школярів за узагальненим показником дає можливість стверджувати, що лише 19, 8 % респондентів ЕГ та 17, 5% показали високий рівень сформованості креативного мислення, 58,0% ЕГ та 55,0% КГ показали середній рівень сформованості та 25,3% ЕГ та 27,8% КГ респондентів показали низький рівень.

За результатами експериментальних даних на рисунку 2.2 представлена діаграма рівнів сформованості креативного мислення молодших школярів.

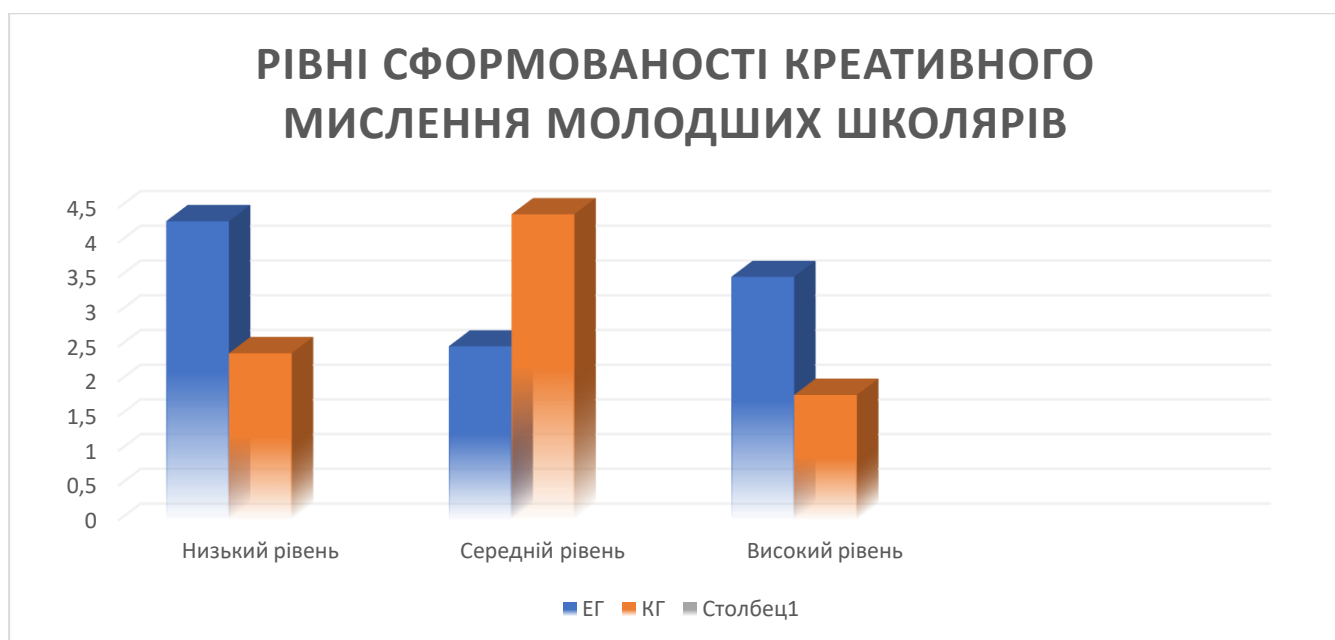

Рис. 2.2 Діаграма рівнів сформованості креативного мислення молодших школярів

На підсумковому етапі проведення емпіричного дослідження, після проведення аналізу навчально-методичного забезпечення в початковій школі та впровадження методичних рекомендацій щодо формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи та створенні відповідних педагогічних умов, молодші школярі показали результати, які можна представити у вигляді наступної таблиці.

Таблиця 2.7

Рівні сформованості креативного мислення молодших школярів на підсумковому етапі дослідження

Показники	Рівні					
	Низький		Середній		Високий	
	(%)		(%)		(%)	
	ЕК	КГ	ЕК	КГ	ЕК	КГ
Швидкість мислення	21, 1	28, 2	52, 0	44, 7	26, 9	27, 1
Гнучкість мислення	20, 2	22, 7	53, 6	51, 3	26, 2	26, 0
Оригінальність мислення	21, 0	27, 0	70, 0	68, 0	9, 0	5, 0
Розробленість мислення	26, 3	29, 2	60, 3	57, 8	13, 4	13, 0
Узагальнений показник	21,2	26,8	59, 0	55, 5	19, 8	17, 7

За даними таблиці рівня сформованості креативного мислення молодших школярів за результатами підсумкового етапу експерименту можна стверджувати, що відсоток середнього та високого рівня сформованості креативного мислення молодших школярів трішки зріс. 19, 8% респондентів ЕГ та 17, 7% мають високий рівень, 59, 0% ЕГ та 55, 5% КГ мають середній рівень та низький рівень мають 21,2% респондентів ЕГ та 26,8% КГ.

Отже, впровадження запропонованих методичних рекомендацій щодо формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи та створенні відповідних педагогічних умов, проведення педагогічної діагностики та аналіз її результатів, виявлення причин труднощів формування креативного мислення молодших школярів має стати визначальним фактором у подальшому прогнозуванні здійснення педагогічної роботи у цьому напрямку.

Наступний пункт магістерського дослідження присвячений аналізу навчально-методичного забезпечення у початковій школі.

2.2. Аналіз навчально-методичного забезпечення у початковій школі

Основними завданнями на констатувальному етапі дослідження було вивчити освіта як упорядкована система пізнання, розвитку креативності – це один із найважливіших засобів всебічного розвитку особистості дитини.

Розвивальне навчання має на меті розвиток креативної школярів, формування у них самостійного власного підходу до вирішення будь-якої проблеми, розвиток умінь ґрунтовного усвідомлення проблем, розвиток спроможності особистості до генерування та продукування нових ідей.

Перед вчителями початкових класів вимальовується проблема розвитку у молодших школярів такого механізму мислення (креативного), який би створив можливості швидкого адаптування до вимог, які повсякчас змінюються; самостійного знаходження дітьми та аналізу нових джерел інформації; креативного застосування їх у навчальній діяльності.

Відзначаючи інтеграцію Нової української школи у європейський освітній простір та зорієнтованість на покращення якості освіти відповідно до світових стандартів, надзвичайно важливе значення для реалізації окреслених завдань має ознайомлення з прогресивним зарубіжним досвідом, в тому числі з розвитку креативності учнів початкової школи й творче його використання в сучасному освітньому процесі.

Насамперед, у процесі відмовлення від догматичних методів та прийомів навчання, підвищення значення розвивального освітнього процесу відбуваються суттєві зміни в побудові підручників для початкової школи, зокрема у їх змісті.

Першочерговість завдань усебічного розвитку особистості учня початкової школи спричинює необхідність створення підручників та навчальних посібників, які б були здатними до моделювання розвивального, особистісно зорієнтованого освітнього процесу.

У педагогічній науці підручник розглядають не лише як носія змісту освіти, а й як технологічну модель навчальної діяльності учнів, що неподільно та послідовно віддзеркалює всі головні структурні етапи навчально-виховного процесу.

Технологічність підручників для початкової школи відкривається та реалізується через побудову навчальних тем, структурні компоненти яких відповідають загальному структуруванню уроків, та організацію усіх видів освітньої діяльності.

Принцип розвивального навчання реалізується у підручниках для початкової школи через, насамперед:

1. урахування ступеня розумового розвитку учнів, психолого-педагогічних закономірностей пізнавальної активності молодших школярів;
2. майстерну організацію самостійної учнівської роботи зі схемами, малюнками, текстовими матеріалами;
3. оздоблення підручників кольоровими малюнками, схемами, що сприяє розвитку інтересу та мотивації до навчальної діяльності.

Аналіз підручників початкової школи дав можливість засвідчити, що розвивальна їх функція здійснюється в основному за наступними напрямками:

- розвиток психічних процесів;
- формування умінь і навичок, що забезпечують виконання самостійної роботи;
- розвиток креативності.

Цінним складником розвивального навчання є розвиток в учнів початкової школи креативності, як основи творчої діяльності, зокрема важливих її чинників: гнучкості, швидкості, логічності, креативність мислення, розвиненої уяви і фантазії, нестандартності думки.

Завдання, вміщені у підручниках можна поділити на дві групи:

- ті, що вимагають реконструкції або доповнення вже відомого (складання задачі за поданим виразом, складання твору за планом, малюнком; доповнення текстів; виконання зазначеної справи різними способами та ін.),
- і такі, що вимагають реалізації самостійних навичок учнів, впровадження елементів новизни у зміст їхньої діяльності (складання задач, творів; створення власних проектів).

Підкріплюють розвивальну функцію підручників початкової школи вміщені завдання креативного (творчого) характеру, які спрямовані на організацію дослідницько-пошукової діяльності школярів та на їх розвиток креативності. Одна із груп – завдання, які мають дослідницький характер. Вправи цього виду передбачають підбір різних відомостей, наприклад: про рідний край; походження назв населених пунктів, вулиць, річок; вивчення родового дерева. Наприклад, підручники з літературного читання містять рубрику «Будь дослідником», яка спонукає молодших школярів використовувати додаткову літературу та інші інформаційні джерела, повертатися до пройденого матеріалу з метою його повторення, кращого усвідомлення та закріплення, реалізовувати найпростіший узагальнюючий аналіз вже вивчених творів.

Підручники «Я досліджую світ» містять рубрики «Дослідіть», «Здійсніть пошук», «Спостерігай», «Поміркуй», «З'ясуй», які мотивують учнів самостійно

проекувати хід роботи, обирати навчальний матеріал для спостережень, дослідів, формулювати припущення, протоколювати результати досліджень, робити узагальнення, висновки. Наприклад, можна запропонувати школярам завдання довідатися про традиції краю й сформувати фотоальбом; у процесі вивчення теми «Людина – частина України» можна запропонувати дослідити, які держави знаходяться по сусідству нашої держави, започаткувати проект «Подорожуймо Україною».

Отож, дослідницькі методи сприяють залученню усього діапазону пошукових умінь і навичок учнів. Виконання молодшими школярами нескладних дослідницьких завдань не тільки можливе, а й продуктивне для їхнього розвитку. У процесі навчання учні спроможні брати участь у різних видах навчально-дослідницької роботи.

Школярі повністю спроможні виконувати довгочасні дослідницькі завдання. Наприклад, формування нових суджень на основі тривалих спостережень із наступним встановленням причинно-наслідкових взаємозв'язків, оволодіння властивостями об'єктів через експериментальні «відкриття» у процесі дослідів.

З метою зацікавлення школярів різними дослідженнями, бажано виховати їм смак до розважливого нагромадження й усвідомлення спостережень, проведення недовготривалих експериментів зі знайомими об'єктами, які розкривають нові якості.

Корисним також є залучення всього класу до виконання групових дослідницьких завдань, довготривалих, розрахованих на 2–3 тижні.

Формування навичок пошукової діяльності в атмосфері спільного захоплення привабливою справою не лише має розвивальне значення, а й поєднує процеси навчання і виховання, заохочує розвиток пізнавальних потреб у спостереженні, аналізі, власних висновках і відкриттях; сприяє розвитку креативності (творчості), формуванню емоційно-ціннісного відношення доприроди; розвиває психічні процеси (уяву, увагу, пам'ять, мислення); сприяє формуванню екологічної культури і культури комунікації.

Завдання на розвиток креативного мислення призвичаюють молодших школярів придумувати рими до рядка або окремого слова (з тексту, самостійно); складати власні вірші а пісні. Неабиякі розвивальні можливості включають вправи на створення казок, оповідань (одні з них пропонують продовжити твір, інші – скласти самостійно; частина завдань задає конкретну тему твору), скоромовок, загадок, лічилок тощо.

Проаналізувавши підручники з рідної мови (автори М. Вашуленко, С. Дубовик), літературного читання (автори В. Науменко), математики (автори М. Богданович, Г. Лищенко), вдалося встановити, що найбільші можливості для формування пізнавальних процесів мають підручники з математики, які відрізняються, кількістю завдань на розвиток уяви і фантазії, що представлені окремими спеціальними рубриками: «Порівняй», «Згрупуй», «Знайди невідоме число», «Знайти і виправ помилки», «Розшифруй слово», «Задачі-жарти», «Завдання-пастки», «Цікаві квадрати», «Цікаві задачі», гра «Танграм», гра «П'ятий зайвий».

Найбільшу кількість завдань на розвиток уваги містять підручники з рідної мови. Вони представлені рубриками «Зверни увагу» «Візьми до уваги». Дані завдання сприяють зосередженню уваги школярів на об'єктах та важливих правилах і порадах.

Найбільшу кількість вправ на розвиток пам'яті містять підручники «Я досліджую світ», причому всіх їх можна об'єднати у дві групи: завдання, що забезпечують довготривале запам'ятовування (містяться у рубриці «Запам'ятай»), і вправи, які сприяють виявленню міцності засвоєного матеріалу та посилюють процеси відображення (рубрика «Пригадай»).

Найчисельнішою є група вправ, які спрямовані на розвиток в учнів початкової школи міркувати. Вони представлені у підручниках з літературного читання та «Я досліджую світ», а саме у рубриці «Поміркуйте 71 разом», у змісті завдань, що передбачають роботу в парах, колективну роботу з обговорення спершу з сусідом по парті, а потім – у класі (у загальному колі).

Також сюди можна віднести завдання на обґрунтування власної думки, висновків. Такі вправи уміщені у підручниках з математики, а саме ті, які примушують школярів роз'яснювати хід своїх міркування, логічність дій; сприяють розвитку послідовного та нестандартного мислення; вправи з підвищеним логічним навантаженням (завдання «з зірочкою»).

Задачі розвивального характеру, а саме, наприклад, складання плану до задачі, розроблення короткого запису, обрання із запропонованих правильного короткого запису до задачі забезпечують розвиток математичних знань школярів.

Вправи на розвиток творчості уміщені у підручниках з рідної мови, причому переважають серед них ті, які вимагають від школярів самостійності та завдання, які сприяють розвитку мовленнєвих умінь учнів початкових класів. Наприклад, це можна відстежити у процесі виконання дітьми завдань такого типу, як «Прокоментуй...», «Обговори з сусідом по парті...» та ін.

Вагомий розвивальний потенціал мають підручники з навчальної дисципліни «Я досліджую світ», де вміщено завдання дослідницького типу, які сприяють використанню додаткової літератури, організації пошукової активності. Вправи прикладного спрямування насичені переважно характером змагань (наприклад, «Зробіть колаж»). Цікаві вправи з курсу «Я досліджую світ» сприяють розвитку допитливості та уяви молодших школярів (наприклад, використання народознавчого матеріалу – вправи на усвідомлення прислів'їв та приказок), спостережливості та уваги (досліди, спостереження), пам'яті та мислення (кросворди, цікаві вправи).

Отже, на основі аналізу підручників для початкової школи нами були зроблені висновки, що вони наділені великими розвивальними можливостями.

Проте логіка представлення завдань такого типу у підручниках вимагає удосконалення, позаяк розміщені вони без якоїсь визначеної системності, не всі види завдань представлені у підручниках та недостатньо забезпечується позитивна динаміка їх застосування.

З метою розвитку у молодших школярів процесів запам'ятовування варто залучати більше завдань на розучування напам'ять, опору на життєвий досвід, на актуалізацію здобутих знань.

На основі спостережень уроків вчителів початкових класів ми дійшли висновку, що формування креативного мислення учнів молодшого шкільного віку значно залежить від особистого стилю роботи самого вчителя, його досвіду, наявності придатних дидактичних матеріалів. Чималий вплив на даний процес має рівень розвитку школярів, з яким вони приходять до школи, навколишнє середовище, в якому вони виховуються.

Висновки до розділу II

У другому розділі магістерського дослідження ми представили методичний інструментарій вивчення рівня сформованості креативного мислення молодших школярів. Проведено емпіричне дослідження рівня сформованості креативного мислення молодших школярів на базі комунального закладу освіти «Криворізької гімназії «Інтелект» Криворізької міської ради». Загальну вибірку досліджуваних склали 25 школярів віком від 7 до 8 років (2 класи).

Для емпіричного дослідження ми обрали методика дослідження креативного мислення Дж. Гілфорда та П. Торренса адаптовану для молодшого шкільного віку.

Виокремлені критерії визначення рівнів сформованості креативного мислення молодших школярів: 1). Легкість та швидкість мислення. 2. Гнучкість мислення. 3. Розробленість (ретельність, деталізація образів). 4. Оригінальність.

Визначені показники рівнів сформованості креативного мислення молодших школярів: здатність до породження великої кількості ідей (асоціацій, образів); здатність змінювати своє мислення або підходи до розв'язання завдань; здатність до винахідництва, конструктивної діяльності; здатність учнів створювати нові, унікальні ідеї або рішення.

Аналіз отриманих даних проведеного емпіричного дослідження визначення рівня сформованості креативного мислення молодших школярів за узагальненим показником дає можливість стверджувати, що лише 19,8% респондентів ЕГ та 17,5% показали високий рівень сформованості креативного мислення, 58,0% ЕГ та 55,0% КГ показали середній рівень сформованості та 25,3% ЕГ та 27,8% КГ респондентів показали низький рівень.

На підсумковому етапі проведення емпіричного дослідження, після проведення аналізу навчально-методичного забезпечення в початковій школі та впровадження методичних рекомендацій щодо формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи та створенні відповідних педагогічних умов, молодші школярі показали результати, що відсоток середнього та високого рівня сформованості креативного мислення молодших школярів трішки зріс. 19,8% респондентів ЕГ та 17,7% мають високий рівень, 59,0% ЕГ та 55,5% КГ мають середній рівень та низький рівень мають 21,2% респондентів ЕГ та 26,8% КГ.

Аналіз навчально-методичного забезпечення у початковій школі показав, що підручники для початкової школи наділені великими розвивальними можливостями. Проте недостатньо забезпечується позитивна динаміка їх застосування.

Отже, впровадження запропонованих методичних рекомендацій щодо формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи та створенні відповідних педагогічних умов, проведення педагогічної діагностики та аналіз її результатів, виявлення причин труднощів формування креативного мислення молодших школярів має стати визначальним фактором у подальшому прогнозуванні здійснення педагогічної роботи у цьому напрямку.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

3.1 Педагогічні умови в освітньому процесі початкової школи

Зважаючи на результати емпіричного дослідження, висвітлені у другому розділі кваліфікаційної роботи та аналіз досвіду впровадження методик формування креативного мислення у молодших школярів, для педагогічної процесу формування креативного мислення у школярів в умовах закладу загальної середньої освіти важливо запропонувати психологічні умови та уроки до процесу формування креативного мислення у молодших школярів. Досвід роботи з учнями свідчить, що організація освітнього процесу з ними потрібен бути більшість зацікавленість. Для того щоб надати дітям можливість навчатися творчості у всіх видах навчальної діяльності та сприяти формуванню креативного мислення, необхідно піклуватися про відповідні засоби навчання, прийоми та методи, що дозволили б зробити таке навчання найефективнішим.

Педагогічний процес у найширшому контексті даного дослідження ми розглядаємо як найбільш інтегративну умову розвитку креативності. Назвемо його загальною (об'єктивною) умовою в тій частині, яку не може вплинути дослідник. Кожен учень включений в цю об'єктивно існуючу педагогічну реальність.

Разом з тим будь – якому педагогічному процесі можна виділити так звану варіативну складову умов суб'єктивного характеру, сприятливе поєднання яких сприятиме розвитку у дитини досліджуваної якості (зокрема, креативності).

Уявімо теоретично саме ці специфічні (приватні) умови, проведемо їх диференціацію.

Перша група умов, пов'язана з суб'єктами розвитку і саморозвитку (тобто з дитиною та її особливостями). Оскільки дослідження педагога як суб'єкта педагогічного процесу виходить за межі предмета даної роботи, тільки позначимо

цей факт. Однак будемо розглядати як другу групу умов цілеспрямовану педагогічну діяльність вчителя з розвитку креативності молодших школярів.

До третьої групи умов ми віднесли соціальну, включаючи сімейну, ситуацію розвитку, тобто вплив оточення на розвиток креативності дитини.

Підкреслимо, що визначені умови можуть бути названі педагогічними в тому випадку, якщо цілеспрямовано включені в освітній процес, враховуються при організації педагогічної взаємодії з метою вирішення певних навчальних, виховних і розвиваючих завдань (в нашому випадку – з метою розвитку креативності).

1. Отже, перша група умов орієнтована власне на саму особистість дитини, її особливості:

1.1) психофізіологічні особливості (зокрема, основні репрезентативні системи);

1.2) вроджені особливості дитини як умови розвитку її здібностей і, зокрема, креативності (творчості);

1.3) вікові особливості та пов'язані з ними найсприятливіші періоди розвитку креативності.

Проаналізуємо детальніше виокремлені умови першої групи.

1.1) Відомо, що людей розрізняють за здібностями зорового чи слухового сприйняття, за психомоторними характеристиками. Дані відмінності проявляються в дитинстві, важко піддаються зміні, навіть у процесі спеціальної педагогічної роботи.

Неповторність персонального досвіду кожної людини обумовлює своєрідність її сприйняття світу. Це пояснюється значними відмінностями в сприйнятті інформації, в способі мислення, поведінці.

Отже, з метою підвищення ефективності педагогічного процесу варто враховувати дані відмінності на практиці, подавати навчальний матеріал в найбільш доступній для школярів формі, тобто, використовуючи саме ту модальність, на основі якої дитина здійснюватиме репрезентацію світу.

Як відомо, візуальна, аудіальна і кінестетична системи розвиваються у дитини нерівномірно, і це багато в чому визначає способи сприйняття нею

інформації, особливості запам'ятовування, відтворення навичок і знань, а в кінцевому підсумку, мислення і комунікації.

В результаті для свідомої обробки інформації використовується, як правило, одна або дві сенсорних системи, а ще одна – позасвідомо – стає провідником переважно підсвідомих імпульсів. При цьому дитина певною мірою втрачає здатність свідомо оперувати в такій системі, і доступ до процесів, які в ній відбуваються.

Дитинство – це період посиленого розвитку фізіологічних і психічних функцій. Дитина мислить формами, фарбами, звуками, відчуттями взагалі.

1.2) Сказане дозволяє зробити ще один акцент на вроджених особливостях. У педагогічній роботі важливо враховувати, що вроджені особливості (в тому числі, задатки) роблять істотний вплив на процес розвитку, і значною мірою зумовлюють контури майбутніх досліджень. Звичайно, спеціальні педагогічні технології можуть поправити багато, але не всі. Наприклад, дитина може мати абсолютний слух і добре розуміти музику, але психомоторні здібності її можуть перебувати на низькому рівні. І в результаті ця «музична» дитина не досягає високих результатів у художній гімнастиці чи танцях.

Цей феномен пов'язаний з відносною незалежністю один від одного рівня сформованих різних функціональних систем, хоча ця дискретність не абсолютна і різні функціональні системи, безумовно, впливають один на одного.

Словом, у розвитку креативності важко розділити вплив соціального і природного факторів.

1.3) Поряд з індивідуальними, не менш важливі і вікові особливості в розвитку різних видів креативності. Тому для школярів, які схильні до образного типу, стимулювання переважно формально-логічного мислення перешкоджає розвитку творчості, та й саме формування вербальної креативності в молодшому шкільному віці багато в чому базується на образному плані.

В цілому, відома синтетичність дитячого сприйняття, легкість зчеплення чуттєвих даних різних модальностей, обумовлює притаманну дитині свободу образних і понятійних асоціацій.

Іншими словами, вікові особливості психіки привертають дитину до виявлення себе в малюванні, співах і танцях, в творенні віршів або казок.

Отже, щоб наблизитися до можливості прогнозу, обов'язковий, необхідний віковий підхід: потрібне орієнтування в тих змінах психіки і самої особистості, які відбуваються в міру того, як діти стають старшими.

У дослідженнях науковців показано, що потреби і здатність до творчої праці розвиваються як мінімум з п'яти років.

З віком креативність набуває специфічних рис і характерну предметну спрямованість. Головним фактором, що визначає цей розвиток, є зміст взаємин дитини з дорослим, а також позиція, яку займає дорослим по відношенню до дитини.

Отже, в становленні особистості дослідники виділяють сензитивні періоди – як оптимальне поєднання умов, яке властиве певному віку, для розвитку окремих психічних процесів та властивостей. Передчасний або запізнений по відношенню до цього періоду педагогічний вплив виявляється недостатньо результативним і несприятливо позначається на розвитку особистості дитини.

2. Друга група умов пов'язана з планомірною педагогічною діяльністю вчителя з розвитку креативності учнів початкової школи. Існує два напрямки такої роботи. По-перше, це спрямування педагогічної діяльності на розвиток креативності, організація педагогічного простору (психологічного і фізичного) відповідно до цілей творчого розвитку школярів. По - друге, це змістовне і технологічне забезпечення (програми, методи, засоби, форми, процедури, спрямовані на розвиток креативності). Обидва виокремлені напрямки забезпечуються наступними педагогічними умовами:

2.1) Організація педагогічної взаємодії як свободи творіння (створення позитивних зразків творчого мислення, поведінки, відносин; 76 креативність вчителя; ослаблення регламентованого, прийняття і підкріплення творчої поведінки).

2.2) Діяльність вчителя початкової школи в зоні найближчого розвитку креативності школяра (тобто педагогічні зусилля, спрямовані на ідентифікацію

актуального стану креативності (творчості), створення мотивації творчого саморозвитку, просування в зону найближчого розвитку та ін.).

2.3) Організація безпечного креативного простору (довірительні відносини в класі, позитивні очікування, створення ситуацій успіху; матеріальні умови для творчої діяльності та ін.).

Розглянемо виділені умови по порядку:

2.1) Говорячи про свободу творчості, вчені і вчителі розділяються в думках в одному аспекті даної проблеми: свобода і дисципліна (творчість і старанність).

Ми поділяємо позицію В. Павленка, який розставляє акценти наступним чином. «Йдеться не про безмежну свободу дій... Тільки адекватна реакція навколишнього світу, особливо вчителів, принесе користь. Противники теорії креативності стверджують, що в такому підході до виховання визначені непереборні проблеми, оскільки виховання в цілому прагне до порядку і дисципліни, а креативність, навпаки, веде до анархії. Як, з одного боку, заохочувати спонтанність і ініціативу учнів, а з іншого — тримати їх під контролем? Креативність часто пригнічується тільки зі страху перед проблемами дисципліни» [60].

Однак, як зауважує вчений: «якщо заохочуються креативне мислення і вчення з власної ініціативи, якщо вітаються різні підходи до проблеми і маніпуляції з об'єктами та ідеями, якщо вчать само-вартісному, а не груповому мисленню і толерантності до нових ідей, то не виникає особливих проблем дисципліни.

Адже дисципліна з'являється сама собою, коли учневі надається можливість креативної поведінки, тобто прояву його індивідуальності та унікальності» [60].

Разом з тим, згідно з результатами класичних досліджень А.Запорожця, до кінця дошкільного віку помітно посилюється роль наслідування дорослих.

Йдеться не про зовнішнє копіювання малюнка дії іншої людини, а про активне наслідування. Між дорослим і дитиною протікає специфічний «обмін можливостями». Збагачення творчого потенціалу дитини стає умовою творчого зростання дорослого, і навпаки.

Завдяки чому між ними встановлюється справжня соціально-творча спільність. Тим більше що для молодших школярів особливо великий авторитет вчителя і прагнення слідувати його вказівкам. Мабуть, як відзначають фахівці, така «довірлива старанність» багато в чому сприяє засвоєнню креативних зразків.

Разом з тим, спад творчих проявів (при активізації інтелектуальної активності) вважається наслідком зменшення ролі несвідомого в регуляції поведінки і зростанням критичності і розсудливості в свідомості молодшого школяра.

Можна припустити, що дитина не просто критикує саму себе за відхилення від нормативу (інтеріоризація соціальної норми дорослого: «не можна»), а перестає бачити можливість відхилення від стереотипної, запропонованої соціальним середовищем поведінки.

У креативних учнів переважає тенденція до вибору для наслідування зразка високого рівня, а не-креативні діти зразок для наслідування не знаходять і не намагаються знайти. Вони ніби застряють на стадії наслідування-копіювання та репродукції загального нормативного способу діяльності.

Як переконує В. Павленко, «коли самі вчителі креативні, схильні до новаторства, тоді не виникає проблем з обдарованими дітьми. Замість того щоб боротися зі своєю обдарованістю і креативністю, яку ці діти приносять в гетерогенні групи, вони можуть відчувати свою приналежність до них і тим самим підвищувати рівень всієї групи» [60].

Іншими словами, креативність вчителя – необхідна умова для успішного проходження дитиною стадії наслідування в своєму сходженні до творчого саморозкриття.

2.2) Щодо проектування зони найближчого розвитку креативності кожної дитини, то тут підкреслимо першорядність організації спільно-розділеної і самостійної творчої діяльності, творчої гри, в процесі якої розвиваються уява і фантазія дітей, створюються сприятливі умови для вільного прояву їх інтересів і потреб.

Кредо креативної філософії виховання – орієнтування на майбутнє, а не тільки на минуле, що дозволяє за допомогою сучасних даних з галузі науки і знань про суспільство дати спрямованість знанню дитини.

На нашу думку, специфічними умовами для розвитку креативності молодших школярів у контексті даної групи умов є такі, як:

- включення в цікаву діяльність;
- створення нерегламентованих ситуацій;
- трансформація творчих завдань з урахуванням зони найближчого розвитку.

2.3). Очевидно, що особистість виховується особистістю. Образно говорячи, перенесення певних почуттів на іншу людину відбувається не методами, а людиною.

Отож, логічним буде припущення про особливу роль вчителя в розвитку креативності учнів початкової школи. Вчитель на уроках – рівноправний партнер «фасилітатор».

Втручання вчителя в творіння школярів, групи, класу часто знижує психологічний і творчий ефекти уроку, особливо в разі авторитарного стилю взаємодії. При гуманістичній позиції швидше встановлюються відносини довіри, взаємного прийняття.

Завдяки механізму взаємовіддзеркалення можна виховати у молодших школярів потрібні якості, які дорослий сам проявляє по відношенню до неї.

Отож, прояв педагогом чи батьками креативності, тобто провідна роль інших людей на ранніх етапах розвитку – ще одна умова розвитку даної здатності у дітей.

Основні принципи взаємодії вчителя і дитини в творчому процесі:

1. Підтримувати в дитині його гідності і позитивний образ.
2. Говорити про ситуацію, вчинок і його наслідки, а не про особистість і характер самої дитини.
3. Відзначати зрушення в особистісному зростанні за допомогою порівняння дитини з самим собою, а не з іншими школярами.
4. Не використовувати негативних оціночних суджень, «ярликів», негативного програмування.

5. Не нав'язувати дитині способів діяльності і поведінки всупереч його бажанням.

6. Приймати і схвалювати всі продукти креативної діяльності учнів незалежно від змісту, форми, якості.

Таким чином, процес формування креативного мислення відзначається необхідністю дотримання певних педагогічних принципів. До таких принципів можна віднести наступні:

- креативного мислення, його діагностики для процесу формування креативного мислення;
- принцип мотивації школярів на основі власного прикладу вчителів;
- принцип розширення індивідуального досвіду творчої діяльності учнів;
- принцип заохочення творчої діяльності дітей під час освітнього процесу;
- принцип комплексності, який полягає у застосування широкого спектру методів і прийомів, що стимулюють продуктивність мислення;
- принцип ієрархічності, який передбачає, що завдання на уроках мають надаватися по мірі наростання складності та всебічної варіативності, тобто від простого до складного та більш складного;
- принцип індивідуальності, у якості можливості школяра у творчій діяльності вносити свій авторський внесок, проявляти своє бачення яким би воно не було;
- принцип інтерактивності та технологічності, який знаходить своє відображення у застосуванні інтерактивних технологій для візуалізації, моделювання запропонованих учнями ідей та більшої наочності під час навчальної діяльності;
- принцип пізнавальності, який полягає у стимулюванні допитливості дитини;
- принцип самостійності – допомога надається педагогом тільки у тому разі, якщо дитина взагалі не може виконати завдання або хоча б його частину;
- принцип врахування індивідуальних особливостей дитини.

Отже, учитель, батьки повинні розділяти з кожним учасником відповідальність за його творчий розвиток.

3.2 Методичні рекомендації щодо формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи

Можливості використання технологій креативної освіти у навчальному закладах для можливості формування креативного мислення у молодших школярів, їх вплив на пізнавальну та емоційну сферу таких дітей, тісно пов'язані з умовами використання цих технологій, тому актуальним постає питання про розробку методичних рекомендацій щодо педагогічної корекції процесу формування креативного мислення у молодших школярів під час війни та в умовах сучасної школи.

Процес розвитку креативності особистості дитини проходить найбільш результативно у випадку, якщо:

1. навчальний процес передбачає наявність ситуацій вибору;
2. освітнє середовище насичене завданнями, які діти виконують за участю уяви;
3. створюється атмосфера співпраці та співтворчості у шкільному колективі з метою прояву і формування креативного мислення кожного його члена;
4. належна увага приділяється діагностиці наявного рівня розвитку та рівня сформованості креативного мислення з метою програм розвитку;
5. використовуються інноваційні технології креативного мислення в роботі, зокрема комп'ютерні, а також технології формування креативного мислення.

Соціальне оточення як умова розвитку креативності:

- 3.1) соціальне оточення (середовище розвитку);
- 3.2) сімейне оточення розвитку.

Соціальне оточення розвитку володіє дворівневим характером: базовим, який визначає основу розвитку, і рівнем поступових, покрокових змін, накопичення яких і призводить врешті-решт до перетворення базового рівня і всієї ситуації в цілому. Не менш значимо соціальне підкріплення творчої поведінки дитини.

Соціальне середовище розвитку дитини виступає в двох аспектах: внутрішньому і зовнішньому, оскільки визначається відношенням, що встановлюється між дитиною і оточенням, перш за все соціальним (тобто зовнішньої по відношенню до дитини стороною). Внутрішній аспект можна розглядати як дворівневий процес дитячого розвитку. Він включає рівень стійких психічних утворень, характерних для даного віку і визначають основне відношення між дитиною і навколишнім середовищем, і рівень психічних процесів.

Очевидно, що середовище відіграє виняткову роль у формуванні та прояві творчої особистості.

Соціальна ситуація розвитку набуває цілком конкретний характер завдяки повторюваним нормативним ситуаціям, а також виникають в їх контексті нових ситуацій, обумовлюють окремі кроки в розвитку дитини.

Соціальне, а не тільки індивідуальне мислення потрібно, щоб у дітей з'явилося почуття причетності і вони відкривали для себе більш високі цінності, ніж індивідуальний успіх.

У соціальному середовищу важливе місце щодо розвитку креативності молодших школярів належить такому фактору, як позитивні умови сімейного середовища.

До них відноситься:

1. достатня увага до дитини;
2. формування мотивації як домінанти творчої діяльності;
3. позитивне підкріплення нестереотипної поведінки, різних проявів творчості;
4. емоційна і психологічна допомога креативної діяльності; креативність власне батьків, як зразка для наслідування, з яким дитина може ототожнитися;

5. очікування батьків по відношенню до дитини (а саме: очікування досягнень, успіху, позитивне раннє батьківське програмування).

Відзначимо, що описані вище характеристики: беззастережне прийняття креативності дитини, позитивне ставлення до процесу і продукту її креативної діяльності – є своєрідними і безпосередньо впливають на кінцевий результат.

Це пов'язано з тим фактом, що, як правило, поведінкові характеристики таких дітей (відсутність уваги до умовностей і авторитетів, незалежність в судженнях, почуття гумору, яскравий темперамент, відсутність порядку і організованості в звичайних справах нерідко викликають негативне ставлення вчителів, батьків, оточуючих.

Отже, нами виокремлено і теоретично обґрунтовано три групи педагогічних умов розвитку креативності.

На завершення підкреслимо, що визнання ролі педагогічних (включаючи соціально-педагогічні та організаційно-педагогічні) умов, в яких розвивається креативність дитини, свідчить про необхідність створення спеціалізованих методів діагностики, виявлення критеріїв і рівнів розвитку креативності, а також розробки експериментальних програм.

За свідчить про те що є технології формування креативного мислення молодших школярів:

Зразки анкет для батьків та вчителів.

«Анкета для батьків»

1. Що таке, на Вашу думку, креативність?
2. Чи потрібно розвивати дитячу креативність?
3. Хто, на Ваш погляд, повинен займатися розвитком креативності дітей?
4. Чи є у Вашому домі «куточок креативності» дитини?
5. Чи купуєте Ви дитині матеріали для розвитку креативності (фарби, пензлики, олівці, пластилін, кольоровий папір та ін.)?
6. Чи достатню кількість часу, на Вашу думку, Ви відводите для ігорі занять із дітьми?

«Анкета для вчителів»

1. Що таке, на Вашу думку, креативність?
2. Чи вважаєте Ви можливим розвиток креативності у всіх дітейкласу?
3. Які види діяльності використовуються для стимулювання розвитку креативності молодших школярів?
4. Які засоби розвитку креативності Ви використовуєте у своїй роботі з дітьми?
5. Які умови, на Вашу думку, сприяють стимулюванню розвитку креативності молодших школярів у різних видах діяльності?
6. Які труднощі Ви відчуваєте в організації творчої діяльності?
7. Чи вивчається Вами література з даного питання?
8. Чи обговорюються на педраді й методичному об'єднанні проблеми розвитку креативності молодших школярів?
9. Як ви оцінюєте підготовку до розвитку креативності, отриману Вами у ВНЗ (педколеджі)?

Питання для бесіди з дітьми

- 1) Які види діяльності в школі тобі подобаються найбільше?
- 2) Чи подобається тобі вигадувати різні історії, казки?
- 3) Чи любиш ти складати цікаві задачі, загадки?
- 4) Чи хочеться тобі винайти що-небудь?
- 5) Чи любиш ти малювати?
- 6) Чи подобається тобі конструювати?
- 7) Ти сам справляєшся з усіма завданнями чи тобі необхідна допомога дорослого?

Рекомендації педагогам і батькам

- 1) Створіть безпечні умови дитині в її пошуках, до яких вона могла повертатися, якщо буде налякана власними відкриттями.
- 2) Уникайте несхвальної оцінки креативних спроб дитини.

3) Будьте терплячими до дивних ідей, поважайте цікавість, питання та ідеї дитини. Намагайтеся відповідати на всі питання, навіть якщо вони здаються дивними.

4) Залишайте дитину одну і дозволяйте їй, якщо вона цього бажає, самій займатися своїми справами. Надлишок «шефства» може затримати розвиток креативності. (Бажання і цілі дітей належать їм самим, а батьківська допомога може часом сприйматися як «порушення кордонів» особистості. Навіть дуже маленькі обдаровані діти надають впертий опір батькам, які дуже наполегливі у своєму прагненні розділити з дитиною радість живої креативної уяви.)

5) Допомагайте дитині вчитися будувати її систему цінностей, не обов'язково засновану на її власних поглядах, щоб вона могла поважати себе і свої ідеї наряду з іншими ідеями.

6) Допомагайте дитині в задоволенні основних людських потреб (почуття безпеки, любов, повагу до себе і оточуючих), оскільки людина, енергія якої скута основними потребами, менш здатна досягти висот самовираження.

7) Допомагайте їй справлятися з розчаруванням і сумнівом, коли вона залишається одна в процесі незрозумілого одноліткам креативного пошуку: нехай вона збереже свій творчий імпульс, знаходячи винагороду в собі і менше переживаючи про своє визнання оточуючими.

8) Допомагайте дитині цінувати в собі творчу особистість. Однак її поведінка не повинна виходити за рамки пристойного.

9) Проявляйте симпатію до її перших незграбних спроб висловити своєю ідеєю словами і зробити її зрозумілою для оточуючих.

10) Знаходьте слова підтримки для нових креативних починань дитини, не критикуйте перші досліди – які б вони не були невдалі. Ставтеся до них із симпатією і теплотою, дитина прагне творити не лише для себе, але й для тих, кого любить.

11) Допомагайте дитині стати «розумним авантюристом», часом покладайтеся в пізнанні на ризик та інтуїцію: найбільш імовірно, що саме це допоможе зробити справжнє відкриття.

12) Підтримуйте необхідну для розвитку креативності атмосферу, допомагаючи дитині уникнути суспільного несхвалення, зменшити соціальні тертя і впоратися з негативною реакцією однолітків.

13) Дитина позбавлена позитивного виходу, може спрямувати свою творчу енергію в абсолютно небажаному напрямку.

14) Неодмінно постарайтеся знайти дитині компаньйона такого ж віку і з такими ж здібностями.

Консультація для вчителів як потрібно розмовляти з батьками «Формування креативного мислення в молодших школярів під час освітнього процесу». Розглядемо з вами зразки бесід з батьками.

Бесіда 1

Тема: Креативність у молодшому шкільному віці

При всьому розмаїтті визначень креативності (як здатність породжувати нові ідеї, відмовлятися від стереотипних способів мислення, здатність до постановки гіпотез, до породження нових комбінацій та ін.) її сумарна характеристика полягає в тому, що креативність – це здатність створювати щось нове, оригінальне.

Погляди на природу креативності змінювалися: коли спершу вона розумілася як регресивний розумовий процес, та згодом її стали розглядати як вищий розумовий процес.

У наш час проблема всебічного розвитку людини вже є актуальною на початку її життя. Основною метою освіти є підготовка підростаючого покоління до майбутнього. Креативність – це той шлях, який може ефективно реалізувати цю мету.

Під креативністю розуміють комплекс інтелектуальних і особистісних особливостей індивіда, що сприяють самостійному висуванню проблем, генеруванню великої кількості оригінальних ідей і нешаблонному їх вирішенню. Необхідно розглядати креативність як процес і комплекс інтелектуальних і особистісних особливостей індивіда, властивих багатьом особистостям.

Фахівці по роботі з обдарованими дітьми давно помітили, що найчастіше обдаровані особистості виростають в інтелігентних сім'ях. І справа тут не в

особливих генах геніальності – їх природа розподілила між усіма дітьми порівну. Справа в сімейній атмосфері, в системі сімейних цінностей. З чим пов'язана обдарованість дитини?

Загалом усі батьки заохочують і бажали б розвивати пізнавальні потреби своєї дитини і різні здібності. Але роблять вони це, природно, порізному.

1. Батьки постійно пропонують дітям розвиваючі ігри, справи, інтереси: зробимо те-то, пограємо в цю гру, прочитаємо цю книгу, сходимов цей музей ... За певної наполегливості й послідовності така стратегія приносить результати. Але нерідко у дитини виникає внутрішній протест, навіть якщо зовні вона виявляє покору. Іноді це виражається в підвищеній стомлюваності дитини від будь-яких інтелектуальних занять.

2. Батьки доручають визначення здібностей і розвиток їх у дитини спеціально підготовленим людям. Послуг такого роду пропонується зараз дуже багато. Це і групи розвитку для дошкільнят, і групи підготовки до школи, і всілякі спеціалізовані класи в школах. Зрозуміло, за хорошого рівня таких послуг користь для дитини безсумнівна. Але за умови, що батьки не збираються повністю перекласти турботу про розвиток дитини на плечі фахівців.

3. Батьки не прагнуть контролювати розвиток здібностей дитини, зате надають їй можливість для вибору і намагаються підібрати гарну школу. Найголовніше в таких сім'ях – атмосфера яскравих пізнавальних інтересів самих батьків. Вони самі постійно захоплені якоюсь справою, багато читають, у телепрограмах вибирають пізнавальні передачі, намагаються відвідати нову виставку, не нав'язуючи все це дитині, але надаючи їй можливість самій знайти підходяще заняття. Як виявилось, така стратегія саморозвитку – найефективніша.

Чи добре бути обдарованим? Звичайно, розвиток дитини не може обмежуватися лише сім'єю. Рано чи пізно обдарована дитина піде до школи. Далеко не всякий вид обдарованості має відношення до школи і знаходить там умови для розвитку. Наприклад, так звана соціальна(лідерська) обдарованість зі зрозумілих причин не завжди заохочується педагогами, та й батьками. Вони просто не знають, що робити з такими дітьми.

Обдарованість у галузі мистецтв (музична, художня, акторська) абоу спорті до школи теж, мабуть, прямого відношення не має. Часто така дитина почувається у школі не дуже затишно: через постійну зайнятість вона менше спілкується з однокласниками, нерідко пропускає заняття у зв'язку з концертами або змаганнями. У таких дітей часто виникають емоційні проблеми через високу конкуренцію з іншими дітьми у своїй «спеціальності».

Для успіху в загальноосвітній школі важливі інші типи обдарованості.

Є діти з яскраво вираженою здатністю вчитися, засвоювати пропонований їм навчальний матеріал. Причому проявляють таку здатність незалежно від труднощі предмета і власних інтересів. Це так звана академічна обдарованість. У дітей із цим видом обдарованості шкільне життя є значно легшим, їхні успіхи радують батьків. А згодом їм простіше отримати хорошу спеціальність і досягти успіхів у роботі. Прийнято вважати, що якихось особливих висот такі діти зазвичай не досягають.

Інших школярів відрізняє особлива інтелектуальна обдарованість, уміння мислити, порівнювати, виділяти головне, робити самостійні висновки, прогнозувати й ін. Але, на жаль, успіхи таких дітей найчастіше залежать від їх ставлення, інтересу до предмета і вчителя. Вони можуть вчитися нерівно: блискуче з одного предмета і так собі з іншого.

Особливий вид обдарованості – творча обдарованість. Йдеться не тільки про здібності до образотворчої, музичної чи літературної діяльності. Творча обдарованість – це, насамперед, нестандартне сприйняття світу, оригінальність мислення, насичене емоційне життя.

Як живеться обдарованим дітям у школі? Анітрохи не легше, ніж будь-якій іншій дитині. При цьому в дітей із конкретним видом обдарованості й проблеми адаптації можуть бути різними. Мабуть, найлегше в школі адаптуються «академічно обдаровані». Вони радують своїми успіхами батьків і вчителів. У них немає і особливих проблем у спілкуванні з однолітками – завжди готові щось роз'яснити, допомогти, навіть «дати списати». І позашкільні їхні інтереси зазвичай не відрізняються від інтересів однокласників.

До «інтелектуальних» у школах ставляться поблажливо. Захоплюються їх здібностями в одній області (наприклад, фізики або математики) і прощають деколи повну неуспішність у чомусь іншому (наприклад, безграмотність у письмі). Нерідко вони радують школу своїми блискучими успіхами на олімпіадах різного рівня. Ці діти часто настільки поглинені своїми інтелектуальними захопленнями, що особливої потреби в увазі з боку однокласників не відчують. Хоча можуть мати і досить стійку виборчу прихильність (наприклад, серед шанувальників свого «таланту»).

Спортивні та музичні здібності у дітей виявляються досить рано. Якщо такі школярі досягають дуже високих результатів у своїй галузі, у звичайній масовій школі вони майже перестають бути в силу своєї зайнятості. Однокласникам та вчителям залишається захоплюватися їх досягненнями здалеку. Емоційне неблагополуччя такі діти нерідко зазнають через високу конкуренцію в своєму «професійному» середовищі.

Деякі психологи вважають, що творчо обдаровані діти у звичайній школі не отримують належного розуміння з боку дорослих і однолітків, піддаються глузуванню і мало не цькуванню. Таким чином, вихід вбачають у тому, щоб навчати їх в особливих школах для обдарованих.

Однак не всі фахівці згодні з цією точкою зору. Якщо дитина талановита, це не означає, що вона буде некомпетентною в спілкуванні з однолітками. Іноді такі діти проявляють зарозумілість по відношенню до оточуючих дітей («Про що з ними говорити?») або до своїх учителів («Чому вони мене можуть навчити?»). У цьому випадку проблеми в спілкуванні виникатимуть. Але це швидше втрати сімейного виховання, і зовсім не атрибут творчої обдарованості. Найчастіше діти з художніми, артистичними, поетичними здібностями користуються заслуженим визнанням у своєму класі, популярністю в школі й усілякою підтримкою з боку педагогів.

Як розпізнати обдарованість дитини?

У всіх обдарованих дітей чітко виражена пошукова потреба. Вони відчують яскраві, насичені емоції при виконанні певної роботи. Крім того, їх відрізняє

надзвичайна цілеспрямованість, здатність до тривалої концентрації уваги, уміння управляти своєю діяльністю (у певній галузі).

Про те, у якій галузі проявить себе обдарована дитина, можна судити за спостереженнями або результатами спеціальних тестів. Але не варто нав'язувати їй результати своїх спостережень або випробувань, краще створити умови для широкого прояву її можливостей.

Бесіда 2

Тема: Основні способи розвитку креативності.

Мета: Ознайомити батьків з рекомендаціями і з деякими вправами на розвиток креативності молодших школярів.

Підготовка до розвитку креативності особистості – процес тривалий, тому його необхідно починати якомога раніше, коли діти найбільше сприйнятливі до нового, коли немає стереотипів. Молодший шкільний вік є сензитивним (найбільш сприятливим, «чутливим») етапом розвитку креативності дитини, її самореалізації та зростання її особистісної гідності.

Розвиток креативності особистості відбувається найбільш результативно, якщо:

- 1) створюються ситуації вибору, педагогічний процес включає завдання, які виконуються за участю уяви;
- 2) організовується співтворчість у дитячому колективі з метою прояву і розвитку креативності кожного;
- 3) забезпечується вдосконалення креативної спрямованості особистості педагога;
- 4) використовуються технології розвитку креативного мислення; здійснюється систематичне

Урок з формування креативного мислення у молодших школярів

Тема: Маленький казкар.

Мета: Формування креативного мислення у дітей молодшого шкільного віку спільно з батьками. Методика «Маленький казкар»

Методика розрахована на дітей у віці від 7 до 11 років. Крім продуктивного мислення, вона сприяє розвитку загальної та тонкої моторики (і, тим самим, інтелекту), вчить навичкам соціальної взаємодії, правилам поведінки в суспільстві, плануванню майбутньої діяльності, розвиває мову, письмо, допомагає долати характерні для даного віку дитячі страхи. Основною її перевагою є те, що вона являє собою цікаву і захоплюючу гру, яка дуже подобається дітям.

Крім того, методика «Маленький казкар» дає необмежені можливості для креативності батькам і педагогам, дозволяючи їм включати в гру необхідні вправи на розвиток інтелектуальних здібностей, пам'яті, уваги та ін. Вона підходить як для індивідуальних занять із дитиною, так і для занять у групі.

Матеріал. Основним матеріалом для занять слугують вирізані з книг і журналів різні картинки і фотографії. Це можуть бути зображення тварин, їжі, предметів побуту, людей, одягу та ін. Головне, щоб вони були яскравими, барвистими і простими для розуміння дитиною. Ви можете вирізати їх самі, а можете залучити до цього заняття дитину. Мотивувати її можна, сказавши, що картинки нам знадобляться для того, щоб потім пограти в одну цікаву гру. Але наполягати не слід, якщо дитина не захоче вам допомагати. Дітям корисно якомога більше речей робити руками: вирізати, малювати, ліпити з пластиліну, глини або солоного тіста, обводити фігурки на трафареті, шити, клеїти та ін. Розвиток дрібної моторики (м'язів рук) є важливим для інтелектуального розвитку дитини. Не всі батьки знають про те, що всі процеси розвитку дитини взаємопов'язані, і, якщо приділяти достатньо уваги розвитку однієї системи, то від цього розвиватимуться інші.

Щоб у дитини розвивалася креативна уява, їй необхідно контактувати з середовищем і отримувати інформацію. Уміння використовувати руки і пальці є життєво важливим для формування креативного мислення. Руки і пальці дають нову, дуже цікаву інформацію про речі – як позитивну, так і негативну.

Крім того, батькам слід пам'ятати, що дітям молодшого шкільного віку подобається щось робити, слухати, пробувати і дивитися. Крім картинок, вам також знадобляться: кольоровий папір, ножиці, клей, фольга з-під цукерок, фломастери,

олівці, фарби, будь-які наклейки, фотографії з сімейного альбому, які вам не шкода використовувати для гри. Додатковий матеріал для гри вам підкаже ваша фантазія. Це можуть бути бусинки, маленькі черепашки, крупа, насіння рослин, мох, дощик, биті новорічні іграшки, висушені квіти, листочки дерев, пір'ячко, шматочки тканини, хутра, стрічки та ін. Загалом усе, що вам вдасться наклеїти на папір.

Хід гри

Учаснику гри видається аркуш білого паперу (за бажанням, можна і кольоровий). На столі викладаються вирізані заздалегідь картинки з книг і журналів. Чим більше картинок – тим краще. Кожен гравець має право вибрати собі 10 картинок. Але вибирати їх слід з урахуванням того, що згодом необхідно буде скласти казку, використовуючи всі вибрані зображення. Тому необхідно при підборі картинок заздалегідь продумувати сюжет майбутньої казки і пов'язувати предмети однією сюжетною лінією.

Більш складний варіант гри – це коли картинки перемішуються і зворотною стороною роздаються учасникам, тобто гравці не мають права

самостійно їх вибирати, і змушені придумувати розповідь з тим, що попадеться. Після цього починається сама гра. Спочатку кожен учасник повинен придумати назву своєї казки. Педагог повинен пояснити дітям, що назва казки має відображати основний зміст, ідею казки. У разі необхідності, можна навести приклад. Там же потрібно написати прізвище та ім'я автора майбутнього шедевра. Потім діти самі або за допомогою дорослого пишуть придуману ними назву вгорі аркуша. Слід наклеїти картинки на аркуш паперу в тому порядку, як будуть розвиватися події, й враховуючи схему місцевості.

Можна заздалегідь зробити на папері фон, використовуючи спеціальну крейду або натертий лезом і розтертий на папері ваткою грифель кольорових олівців. Наприклад, верхню частину листа можна зробити синьо-блакитний (небо), центральну частину – бежевий, низ аркуша – зеленим, коричневим, жовтим (трава, ґрунт, пісок). Якщо події відбуваються вночі або в космосі – лист логічно взяти не білий, а чорний, синій чи фіолетовий. Якщо дитина хоче сама бути одним із героїв (або головним героєм) своєї казки, то можна наклеїти її фотографію. Після того, як

картинки наклеєні, потрібно домалювати відсутні предмети або елементи (частини) предметів. Бажано для цього використовувати різні ілюстраторські засоби: фарби, фломастери, олівці. Дещо можна вирізати з кольорового паперу (фольги), а потім наклеїти. Можна також скористатися купленими наклейками.

На наступному етапі йде доопрацювання картини. Для цього використовується будь-який перерахований вище матеріал. Головне на цьому етапі – не перенасичувати і не обмежувати власну фантазію. Щоб задіяти більше органів чуття, можна скористатися парфумами (наприклад, збризнути ними квіти або принцесу).

Коли картина буде готова, можна переходити до другого етапу гри.

У другій частині кожна дитина повинна розповісти свою історію. Після цього, за бажанням дітей, можна написати текст казки або на куплений (чи саморобний) листівці, або надрукувати на комп'ютері й, прикрасивши різними картинками, роздрукувати на кольоровому принтері. Взагалі, для довговічності (для нащадків) можна відсканувати картини дітей і роздрукувати їх у кольоровому вигляді.

На цьому етапі, коли діти будуть розповідати складені ними історії, педагогу (батьку) важливо створити доброзичливу атмосферу в групі.

Нарешті, завершальний і, мабуть, найбільш цікавий етап гри – постановка казки. На постановку казки відводиться від одного до п'яти днів. Сама дитина в цей час повинна бути режисером. Розіграти казку можна або за допомогою наявних у вашому розпорядженні ляльок, лялькового театру, або героями можуть бути самі діти. Якщо є можливість (і «режисер» не заперечує), доречно залучити справжніх тварин. Можна спеціально зробити костюми або використовувати наявний одяг і аксесуари. «Режисер» призначає акторів на ролі й керує всім процесом.

Заняття для розвитку креативного мислення дітей:

✓ Дитині потрібно вирізати з кольорового паперу який-небудь геометричний предмет, домалювати до нього деякі деталі, щоб вийшло зображення конкретного предмета, і озаглавити його.

✓ «Неповні фігури». Даються фігури з прямих або хвилеподібних ліній. Пропонується їх доповнити таким чином, щоб вийшли зображення різних предметів або малюнки, бажано незвичайні. Після цього слід дати назву своєму малюнку.

✓ Дається ланцюжок горизонтальних ліній, з яких дитина повинна придумати розповідь з яких випливають один з одного сюжети. Завдання полягає в тому, щоб намалювати предмети і явища, використовуючи кола як основу. Малювати можна як поза, так і всередині кола, використовувати одне коло для малюнка. Придумати, як використовувати кола, щоб вийшли оригінальні малюнки. Під кожним малюнком написати, що вийшло. Малювати слід зліва на право. На виконання завдання дається 5 хвилин.

Рекомендації щодо формування креативного мислення учнів

1. У процесі вирішення креативного завдання першорядна мета педагога полягає в тому, щоб у жодному разі не висловлювати осуду.

2. Учень обов'язково повинен обґрунтувати свою здогадку або припущення, навіть якщо це обґрунтування недостатньо логічне. Перша вимога: не пригнічувати інтуїцію учнів.

3. Добрі позитивні емоції – це інструмент посилення креативної активності. Сміх розковує і знімає напругу, відкриває шлях новим думкам. Негативні емоції пригнічують прояви креативності. У процесі навчання бажано максимально спиратися на позитивні емоції (подиву, радості та ін.).

4. Схильність до ризику й авантюризму – це фундаментальні риси креативної особистості. Тому слід заохочувати схильність до ризикованої поведінки.

5. Розвинена уява – один з найважливіших елементів креативного мислення. Людина з розвинутою креативною уявою може замислитися над тим, над чим ніколи б не задумалася людина з нерозвинутою креативною уявою. Педагогу не слід гальмувати схильність учнів до фантазування.

6. Основна роль протиріч у розумовій діяльності полягає в їх здатності служити джерелом нових питань і гіпотез. Необхідно формувати в учнів чутливість

до протиріч, уміння переформулювати уточнювати. Для формування «бачення протиріч» учень має бути поставлений у такі умови, коли в процесі виконання завдання він повинен формулювати проблему.

7. Тренування в продукуванні можливих рішень (гіпотез) істотно підвищує показники швидкості, гнучкості та оригінальності мислення. Вчителів слід частіше використовувати в навчанні завдання так званого відкритого типу, коли правильних рішень задачі декілька і необхідно представити найбільш раціональне з них.

Рекомендації для батьків з формування креативного мислення учнів в початковій школі:

- 1) Дайте дитині час для роздумів і рефлексії.
- 2) Розвивайте інтереси дитини у всіх сферах.
- 3) Не порівнюйте свою дитину з іншими дітьми.
- 4) Дайте дитині можливість знаходити рішення без страху помилитися.

Допоможіть їй цінувати власні оригінальні думки і вчитися на своїх помилках.

- 5) Заохочуйте ініціативу.
- 6) Домагайтеся хорошої організації роботи і правильного розподілу
- 7) Часу.
- 8) Сприяйте тому, щоб дитина задавала питання, і допомагайте їй знаходити літературу для отримання відповідей на свої питання.
- 9) Дайте їй можливість отримати максимум життєвого досвіду.
- 10) Заохочуйте захоплення в найрізноманітніших областях.
- 11) Пам'ятайте, що зайва критика знижує креативну енергію і відчуття власної значущості.
- 12) Допомагайте їй в її самовираженні, але заохочуйте спільні заняття з іншими дітьми. Не зводьте її на п'єдестал і не принижуйте її успіхи.
- 13) Менше використовуйте її в ролі помічника і консультанта.
- 14) Такі діти погано сприймають суворо регламентовані, репродуктивні, повторювані завдання.

Такі вправи під час тренінгових занять сприятимуть, щодо формування креативного мислення школярів, допоможуть їм піднятися на новий рівень у своєму розвитку.

Висновки до розділу III

Отже, інновації у педагогіці формування креативного мислення передбачають впровадження, розробку нових форм, методів та засобів підвищення ефективності у молодших школярів, та формування креативного мислення так сприймаються для оптимізації використання особистісно-орієнтованих, інформаційних технологій.

У третьому розділі кваліфікаційної роботи нами, після проведеного емпіричного дослідження та вивчення його результатів, висвітлені педагогічні умови формування креативного мислення молодших школярів. Розроблені методичні рекомендації щодо формування креативного мислення у молодших школярів, які знайшли своє відображення у інтегрованих уроках, тренінгових вправах, рекомендаціях для батьків та вчителів спрямованих виявлення на формування креативного мислення у молодших школярів, які мають проводитися в освітньому процесі початкової школи.

Розроблені рекомендації для батьків та дитини: «Рекомендації для батьків з формування креативного мислення учнів» «Рекомендації щодо формування креативного мислення учнів».

Надані найпростіші вправи для тренування креативного мислення у молодших школярів. Зазначимо, що ці вправи допоможуть покращити концентрацію та усидливість, що сприятиме креативного мислення та успішнішому розвитку дитини молодшого шкільного віку.

Ми дійшли висновку, що створюючи педагогічні умови для формування креативне мислення у молодших школярів в навчально – виховному процесі, розробляючи а також впроваджуючи інтерактивні технології навчання й виховання креативної освіти, створюючи сприятливі умови для саморозвитку і формування

креативного мислення у школярів, педагогічний колектив у співпраці із вчителями та батьками забезпечуватимуть формування гармонійно розвиненої креативної особистості дитини.

ВИСНОВКИ

В магістерській роботі здійснено теоритичне обґрунтування й емпіричне вивчення актуальної проблеми формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи. Результати проведеного дослідження, реалізація поставлених завдань, стали підставою для формування наступних висновків:

1. Аналіз наукових джерел із досліджуваної проблеми показав, що формуванню креативного мислення особистості у процесі навчання сприяють властиві молодшим школярам відкритість до всього нового, допитливість, емоційність, цілісність сприйняття, яскрава уява, образність мислення, активне ставлення до дійсності, що їх оточує. Креативне мислення молодших школярів формується на всіх етапах шкільного навчання, разом з тим найдоцільніше вчити творити школярів із раннього віку, оскільки у початковій школі діти опановують способами навчальної діяльності, прийомами вирішення навчальних завдань, якими користуються надалі.

2. Здійснивши теоретичний аналіз ми виокремили поняття креативне мислення, як здатність школяра аналізувати, оцінювати інформацію, самостійно обирати оптимальні шляхи вирішення завдань; креативне мислення – це здатність до генерування нових і вдосконалення вже існуючих ідей, пошук альтернативних шляхів вирішення завдань.

3. Ґрунтуючись на результатах наукових досліджень вчених визначили передумови формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи. Виокремили етапи формування креативного мислення, а саме:

Перший етап. Виявлення цікавості. Полягає у стимулюванні цікавості дитини. Важливо сприяти її зацікавленню різними предметами, явищами та ідеями. Це можна зробити через показ відео, презентацій або проведення цікавих експериментів. Ставте запитання та підтримуйте дитину у висловлюванні власних думок і ідей.

Другий етап. Стимулювання уяви. Спрямований на розвиток уяви дитини. Заохочуйте її створювати власні історії, малюнки та конструкції. Подавайте їй різні завдання, які вимагають творчого мислення і розвивають фантазію.

Третій етап. Формування креативного мислення. Дитина вчиться застосовувати свої творчі навички до різних ситуацій. Заохочуйте її думати нестандартно, шукати неочікувані рішення та виходи із складних ситуацій.

Четвертий етап. Реалізація творчого потенціалу. Передбачає практичне використання креативного мислення молодшим школярем. Згуртовувати дітей в команди для спільної роботи над проектами і завданнями, які вимагають розвитку творчих здібностей. Допомогати дітям зрозуміти, що їх ідеї і рішення можуть бути використані і впроваджені у реальному житті.

4. У другому розділі магістерського дослідження ми представили методичний інструментарій вивчення рівня сформованості креативного мислення молодших школярів. Проведено емпіричне дослідження рівня сформованості креативного мислення молодших школярів на базі комунального закладу освіти «Криворізької гімназії «Інтелект» Криворізької міської ради». Загальну вибірку досліджуваних склали 25 школярів віком від 7 до 8 років (2 класи).

Для емпіричного дослідження ми обрали методика дослідження креативного мислення Дж. Гілфорда та П. Торренса адаптовану для молодшого шкільного віку.

Виокремлені критерії визначення рівнів сформованості креативного мислення молодших школярів: 1. Легкість та швидкість мислення. 2. Гнучкість мислення. 3. Розробленість (ретельність, деталізація образів). 4. Оригінальність.

Визначені показники рівнів сформованості креативного мислення молодших школярів: здатність до породження великої кількості ідей (асоціацій, образів); здатність змінювати своє мислення або підходи до розв'язання завдань; здатність до винахідництва, конструктивної діяльності; здатність учнів створювати нові, унікальні ідеї або рішення.

Аналіз отриманих даних проведеного емпіричного дослідження визначення рівня сформованості креативного мислення молодших школярів за узагальненим

показником дає можливість стверджувати, що лише 19,8 % респондентів ЕГ та 17,5% показали високий рівень сформованості креативного мислення, 58,0% ЕГ та 55,0% КГ показали середній рівень сформованості та 25,3% ЕГ та 27,8% КГ респондентів показали низький рівень.

На підсумковому етапі проведення емпіричного дослідження, після проведення аналізу навчально-методичного забезпечення в початковій школі та впровадження методичних рекомендацій щодо формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи та створенні відповідних педагогічних умов, молодші школярі показали результати, що відсоток середнього та високого рівня сформованості креативного мислення молодших школярів трішки зріс. 19,8% респондентів ЕГ та 17,7% мають високий рівень, 59,0% ЕГ та 55,5% КГ мають середній рівень та низький рівень мають 21,2% респондентів ЕГ та 26,8% КГ.

Аналіз навчально-методичного забезпечення у початковій школі показав, що підручники для початкової школи наділені великими розвивальними можливостями. Проте недостатньо забезпечується позитивна динаміка їх застосування.

Отже, впровадження запропонованих методичних рекомендацій щодо формування креативного мислення молодших школярів в освітньому процесі початкової школи та створенні відповідних педагогічних умов, проведення педагогічної діагностики та аналіз її результатів, виявлення причин труднощів формування креативного мислення молодших школярів має стати визначальним фактором у подальшому прогнозуванні здійснення педагогічної роботи у цьому напрямку.

5. Розроблені методичні рекомендації щодо формування креативного мислення у молодших школярів, які знайшли своє відображення у інтегрованих уроках, тренінгових вправах, рекомендаціях для батьків та вчителів спрямованих виявлення на формування креативного мислення у молодших школярів. Висвітлені педагогічні умови формування креативного мислення молодших школярів.

Проведене теоретичне та емпіричне вивчення проблеми формування креативного мислення у молодших школярів не вичерпує усіх аспектів досліджуваної теми. Перспективою подальших наукових та практичних пошуків вбачаємо в реалізації запропонованих методичних рекомендацій та впровадженні їх в практику роботи з дітьми молодшого шкільного віку в освітньому процесі початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

2. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / редактори-упорядники М.Пантюк, А.Душний, І.Зимомря. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 44. Том 1. С. 1282 с.
3. Анікіна Н. Педагогічна підтримка обдарованості. Київ: Знання, 2005. 210 с.
4. Антонішева В.Л. Визначення сутності поняття креативності в психолого педагогічній науці. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. 2010. Вип. 14, книга II. 1118 с.
5. Антонова О.Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки. /Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі: [монографія]. за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ім. І. Франка, 2012. 1441с.
6. Арделян О. Загально пізнавальні вміння як компонент критичного мислення молодших школярів. /«Рідна школа». 2001. № 4. 78-80 с.
7. Алгоритми активізації творчого мислення (по Бухвалову. Шкільний психолог. 2004. № 4 с. 26.
8. Артемова Л.В. Вчися граючись. К.: Томіріс, 1995. 112 с.
9. Байбара Т.М. Я і Україна : підручник для 3 класу. Т.М. Байбара, Н.М. Бібік. / Київ : Форум, 2005. 177 с.
10. Баюк А.Ф. Педагогічний словник. Київ 2006. 96 с.
11. Барко І. В., Тютюнников А.М. Як визначити творчі здібності дитини. Київ, 1991. 79 с.
12. Богданович М.В. Математика 3 клас: підручник. М.В. Богданович. [3-те вид.]. Київ : Освіта, 2006. 160 с.
13. Бобро А. А., Коваль Т. В. Дидактичні умови організації самостійної роботи молодших школярів. Психолого-педагогічні науки. 2018. № 3. С.78-82

14. Булка Н.І. Розвиток креативності у молодших школярів із порушенням соціальних зв'язків: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Н.І. Булка. Одеса, 2005. 19 с.
15. Булка Н.І. Креативність і соціальна компетентність. Практична психологія та соціальна робота. 2001. № 10. 46–49 с.
16. Васьківська Г.О. Дидактичні умови реалізації інтерактивних технологій у процесі формування системи знань про людину. Молодь і ринок. 2013. №1(96). С. 18 – 22.
17. Василькевич Я.З. Креативність як інтегральна творча здібність: теоретичні основи вивчення. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Психологія і педагогіка. 2013. Вип. 24. 25 – 29 с.
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. Т.В. Бусел. К.: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
19. Венгер Л. А. Гра як вид діяльності. Записки психолога. 2008. № 3. С. 21- 25.
20. Войтенко О.В. Розвиток творчих здібностей школярів на уроках літератури. Педагогіка та психологія: зб. наук. пр. Харків: ХДПУ, 1997. 172 – 178 с.
21. Войтенко О.В. Виховання в учнів початкових класів цінностей здорового способу життя засобами ігрової діяльності. Наукові записки Малої академії наук України. Серія «Педагогічні науки». 2019. Вип. 14. С. 37–39.
22. Воробйова Т.В. Формування креативних здібностей молодших школярів у процесі розв'язання навчальних завдань: автореф. ... канд. пед. наук: Т.В. Воробйова. Тернопіль, 2014. 19 с.
23. Воронцова Т.В. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу». Київ: Видавництво «Алатон», 2019. 128 с.
24. Галендей Г. Розуми про шляхи розвитку творчих здібностей і обдарованості учнів «Початкова освіта» 2001. № 15. 6 с.

25. Гатанов Ю.Б. (За методикою Дж Гілфорда і Дж. Рензулли) Курс розвитку творчого мислення: Перший рік навчання (для дітей 6-10 років). СПб: ДП «Іматон», 1996. 84 с.
26. Габеркорн І.І. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання: автореф. канд. пед. наук: 13.00.04 І.І. Габеркорн. Херсон, 2013. 76 с.
27. Губенко О.В. Як розвивати у дитини нестандартне мислення. Обдарована дитина, 1998, № 7. 40 – 43 с.
28. Гулько, Н.А. Ваганова [та ін.]; за ред. В.О. Моляко. Київ – Львів: Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 194 с.
29. Гергель Є.Л. Психологічні особливості формування креативних здібностей у підлітковому віці: дис. кандидата психол. наук: Київ, 2008. 289 с.
30. Гергель Є.Л. Розвиток креативних здібностей у молодших школярів. Проблеми загальної і педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка. АПН України / за ред. академіка С.Д. Максименка. Київ, 2017. Т. 4. Ч. 2. 80 – 85 с.
31. Гільберг Т.Г. Природознавство. 1 клас: підручник. Київ: Генеза, 2012. 112 с.
32. Гнатюк О.В. Основи здоров'я. 1 клас: підручник. Київ : Генеза, 2012. 111 с.
33. Єрмаков І. Освіта і життєва компетентність для ХХІ століття // Завуч. 2005. № 19. с. 13-16.
34. Державний стандарт початкової загальної освіти. Початкова освіта. №18. 2011. С. 8 – 30.
35. Демченко О. Інтерактивні методи в підготовці майбутніх вихователів обдарованих дітей у контексті євроінтеграційних вимог до підвищення якості вищої освіти. Імплементация європейських стандартів в українські освітні дослідження: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. Української асоціації дослідників освіти (Київ, 21 червня 2019 р.). Київ – Дрогобич: Трек-ЛТД, 2019. С. 45–49.

36. Дорофей С. В., Чайковська О. М. Психологічні особливості розвитку креативності в молодшому шкільному віці. Теорія і практика сучасної психології. 2019. № 1. Т. 2. С. 43 – 47.

37. Дубровський В. Технологія організації і проведення дидактичної гри на уроках математики у початковій школі. Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки». 2018. №2. С. 90-94.

38. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посібник. Київ: Академвидав, 2004. 5 – 15 с.

39. До проблеми визначення сутності поняття креативності: проблеми та пошуки. Нові технології навчання: Наук.-метод, зб. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти. Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Київ-Вінниця, 2012. Вип. 71. 8 – 15 с.

40. Каракатсаніс Т.В. Розвиток креативності майбутніх учителів початкових класів у педагогічних коледжах Великої Британії: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Т.В. Каракатсаніс. Запоріжжя, 2014. 20 с.

41. Карабін О.Й. Гейміфікація в освітньому процесі як засіб розвитку молодших школярів. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і 10 загальноосвітній школах : збірник наукових праць. Запоріжжя, 2019. № 67. Т. 1. С. 44 – 47.

42. Калініна Е. Інтегровані уроки зобразотворчого мистецтва/Початкова школа, 2000. №2. 37 – 38 с.

43. Костюк Г.С. Здібності і їх розвиток у дітей. К: Знання, 2003. 80 с.

44. Кліменко В. Механізм творчості: чи можна його розвивати? К.: Шкільний світ, 2001. 95с.

45. Кугач Ю. Л., Бреславська Г.Б. Розвиток креативного мислення молодших школярів як педагогічна проблема. Теоретичні та практичні дослідження молодих вчених : Матеріали наукового семінару спеціальності 013 Початкова освіта (м. Миколаїв, Україна, 28 жовтня 2021 року). Методичний вісник

кафедри початкової освіти / за заг. ред. С. І. Якименко. Миколаїв : СПД Румянцева, 2021. Вип. 12. С. 132 – 135.

46. Кузьмінський А.І. Педагогіка: підручник. А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. [3-тє вид., випр]. Київ: Знання-прес, 2008. 447 с.

47. Кульчицька О.І. Творчі здібності та особливості прояву в дитячому віці// Обдарована дитина. 2000. №1. 10 – 13 с.

48. Курик М. Формування пізнавальної активності школярів через сюжетнорольові та дидактичні ігри. Гірська школа Українських Карпат. 2016. №14. С. 240 – 242.

49. Кучай Т.П. Розвиток креативного мислення молодших школярів. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія. 2017. С. 154 – 158

50. Квак О. Вивчення сучасного досвіду використання дидактичної гри у процесі навчальної діяльності дітей 5-6 років. Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету ім. М.Гоголя. Ніжин, 2003. Вип. 3. С. 97-99.

51. Коваль Л.В. Методика навчання математики: теорія і практика. Харків: ЧП «Принт-Лідер», 2011. 414 с.

52. Майтак Т. Вплив сучасної системи освіти на розвиток креативності. Психолог. №19. 2016. С. 34-36. 34.

53. Макаренко А.С. Дидактичні ігри. Початкова школа. К., 1997. № 6. С. 18-19. 35. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»: Зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький, 2019. Вип. 49. 242 с.

54. Моляко В. О. Проблеми розумової діяльності в ускладнених умовах. Функціонування творчого мислення в інформаційно-віртуальному просторі суб'єкта : монографія / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова [та ін.]; за ред. В. О. Моляко. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. С. 7-46

55. Освітні технології: навч. посібник. О.М. Пехота, А.З. Кіктенко та ін. Київ: А.С.К., 2001. 17с.

56. Овчаров С.М. Інтегровані уроки – креативні учні: навч.-метод.посібн. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2012. 72 с. 56.
57. Овчаров С.М. Навчаємося творити: розвиток креативних здібностей школярів. Полтава: АСМІ, 2011. 108 с. 92
58. Олексієнко Л.Л. Розвиток креативності майбутнього фахівця за допомогою перетворення навчального матеріалу. *Педагогіка вищої та середньої школи* : зб. наук. праць. 2008. Вип.20. С. 32-37.
59. Олійник В.Ф. Дитина відкриває світ. Керівництво процесом створення соціокультурного простору в дошкільних навчальних закладах для розвитку загальної креативності учасників педагогічного процесу : зб. наук. і наук.-метод. праць. 2015. № 3. С. 73-78.
60. Носенко Е.Л. Картина світу як інтегруючий і гуманізуючий фактор у змісті освіти. *Педагогіка і психологія*. 2005. №1. С. 22-
61. Павленко В.В. Розвиток креативності молодших школярів як педагогічна проблема. *Проблеми освіти: наук.-метод. зб.* Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2015. Вип.85. 152 – 158 с.
62. Павленко В.В. Розвиток креативності молодших школярів як педагогічна проблема. *Проблеми освіти: Наук.-метод. зб.* / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2015. Вип.85. 152-158 с.
63. Павлова О. Д. Особливості та закономірності формування інтегрованих знань у учнів. *Інтеграція знань з предметів природничо математичного циклу: проблеми та шляхи їх вирішення*. Збірник Матеріалів інтернет-семінару. / Упорядник Замулко О. І. Черкаси, 2012.
64. Педагогічний словник. за ред. М. Ярмаченка. Київ: Педагогічна думка, 2001. 516 с.
65. Петерсон Л.Г. Математика. 1 клас: підручник. I-IV Частина. Л.Г. Петерсон. Суми, 2011. 122 с. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.- метод. посібн. . О.І. Пометун. Київ: Вид-во А.С.К., 2004. 192 с.

66. Понасенкова С.В. Обдаровані діти: формування та розвиток здібностей (психологічний аспект). С.В. Понасенкова. Проблеми виховання. 2003. №2. 21 – 35с.
67. Подолянчук О.В. Розвиток креативного мовлення учнів початкових класів/ Навчально-виховний комплекс. 2003. №10. С.25 –27.
68. Приходько О.Ю. Розвиток творчого потенціалу студентів у процесі навчально-ігрової діяльності: теорія та історія педагогіки. О.Ю. Приходько. Харків, 1994. 18 с.
69. Професійна освіта: словник. уклад. С.У. Гончаренко та ін.; /за ред. Н.Г. Ничкало. Київ: Вища школа, 2000. 380 с.
70. Розова Т.М. Креативність як чинник розвитку професійно-комунікативних здібностей майбутніх психологів: автореф. дис. канд.психол. наук: / Т.М. Розова. Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова. Київ, 2007. 21 с.
71. Сопівник Р.В., Дубровська Л.О., Дубровський В.Л. Система дидактичних ігор як засіб ефективності навчально-виховного процесу у сучасній початковій школі. Психолого-педагогічні науки. 2016. № 4. С. 111 – 114.
72. Серeda І.О. Розвиток творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання: автореф. канд. пед. наук: 13.00.07. І.О. Серeda. Тернопіль, 2011. 18 с.
73. Сисоєва С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня: [монографія]. С.О. Сисоєва. Київ: Поліграфкнига, 1996. 406 с.
74. Скрипченко О.В. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. О.В. Скрипченко, Київ: Просвіта, 2001. 78 с.
75. Словник базових понять з курсу «Педагогіка»: навч. посіб. [для студ. вищих навч. закл.]. укл. О.Є. Антонова. [2-ге вид., доп. і перероб.]. Житомир: ФОП Левковець Н.М., 2014. 100 с.
76. Смерчинська Л. Розвиток креативних здібностей педагога. Психологопедагогічний тренінг професійного та особистісного зростання. Психолог. 2011. №48. С. 18 – 21.

77. Смульсон М. Психологічні засади розвитку інтелекту дорослих. Проблеми сучасної психо-логії. 2013. № 1. С. 9–15.

78. Сова М. Філософсько-культурологічні основи інтегрованих знань. Рідна школа. 2002. № 5. С. 33 – 36.

79. Соловійова О.П. Творчість як стиль життя: креативний підхід до вирішення проблем. Практична психологія та соціальна робота. 2013. №8. С. 21 – 23.

80. Суятинова К.Є. Виховання креативності дошкільників: методичні матеріали. Керівництво процесом створення соціокультурного простору в дошкільних навчальних закладах для розвитку загальної креативності учасників педагогічного процесу : зб. наук. і наук.- метод. праць. 2011. С. 104 – 110.

81. Лук'яненко М.С. Розвиток творчого мислення молодших школярів. Обдарована дитина. 2002. №5. с.16.

82. Мацепура Л.Л. Творчість як показник творчості фахівця. Двадцяти п'ятиліття наукової школи «Підготовка творчого вчителя»: проблеми, пошуки, рішення: колективний монографічний нарис. 2014. 73 – 77 с.

83. Моляко В. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини. Практична психологія та соціальна робота. 2004. № 8. 1–4с.

84. Танабаш Л. Креативність або творчі здібності. Математика в школах України. 2004. № 11. 8 – 10 с.

85. Ткаченко Л.І. Креативність і творчість: сучасний контент. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2014. № 9 – 10. С. 32 – 35.

86. Топчій Г. С. Ігрові педагогічні технології як умова професійного саморозвитку майбутнього вчителя (автореф. дис. канд. пед. наук). Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків: Україна, 2011. 22 с.

87. Тютюннікова С.В. Психолого-педагогічні засади формування креативності дітей дошкільного віку як основи саморозвитку особистості. Дошкільна освіта: проблеми, пошуки, інновації: зб. наук. і навч.-метод. праць. 2011. Вип.2. С. 19 – 23.

88. Трофімчук В.М. Структурні компоненти творчих здібностей учнів та особливості їх прояву в дизайнерській діяльності. Трудова підготовка в закладах освіти. 2012. №7 – 8. С. 47 – 52

89. Улькіна Т.В. Розвиток пізнавальних здібностей дітей старшого дошкільного віку засобами ігрових психотехнік: автореф. дис. канд.психол. наук : / Т.В. Улькіна. Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова. Київ, 2006. с. 95.

90. Устименко С.Ф. Креативність як умова ефективності інноваційної діяльності педагога. Актуальні проблеми психології в закладах освіти: зб. наук.праць. 2015. Вип. 5. С. 128 – 137.

91. Федусенко Ю. І. Граючись – перемагаємо! Дидактична гра як засіб навчання іноземних мов молодших школярів: результати педагогічного експерименту. Рідна школа. 2007. № 11 – 12. С. 30 – 34.

92. Харцій О.М. Значення креативності в освіті: Навчальний посібник. Х: Основа, 2008. 189 с.

93. Хома О. Дидактична гра як один із засобів пізнавальної діяльності учнів на уроках української мови в початковій школі. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2016. № 7. С. 99 – 111.

94. Чорна Л.Г. Психологічне забезпечення розвитку творчих здібностей учнів «Обдарована дитина». 2001. № 542 с.

95. Чувасова Н. Креативність особистості: зміст і структура. Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. праць. 2013. Вип. 38. С. 277 – 282.